

zise

Toldhistorisk Tidsskrift

Nr 2

1987

10 årg

Zise, også skrevet cise og sise, er på ældre dansk den folkelige betegnelse for accise.

Før o. 1660 omfatter accisen en broget buket af forbrugsafgifter og forhøjelsestold. Herefter betegner accisen officielt kun en havneafgift, mens forbrugsafgifterne benævnes konsumtion. I den folkelige bevidsthed hang betegnelsen accise imidlertid fast ved forbrugsafgifterne og anvendes synonymt med konsumtion (jf »accisebod«).

Medlemskab af Toldhistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.

Kontingentet er 48 kr årligt for enkeltpersoner, 500 kr for institutioner og firmaer.

Biblioteksabonnement på ZISE koster 48 kr pr årgang og tegnes sammesteds.

ZISE udsendes 3 gange årligt med ca 40 sider pr hæfte.

ZISE - Toldhistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Toldhistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

Tolddirektør C.A. Nielsen (formand)
Sognepræst Arne Hægstad (næstformand)
Toldkontrollør Gunnar Jakobsen (sekretær)
Kontorfuldmægtig Karin Christensen, Frederikshavn (kasserer)
Dr. phil. Anders Monrad Møller (redaktør)
Vicedirektør Kaj Elkrog
Toldassistent I Aage E Hansen, Padborg.
Departementschef René Mikkelsen

Manuskripter der ønskes optaget i ZISE sendes til redaktøren Anders Monrad Møller, Grønsemose Allé 18, 2400 København NV eller sekretæren Gunnar Jakobsen, Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.

Manuskripter bør - om muligt - være maskinskrivne, med ekstra linieafstand og en margen på ca 6 cm.

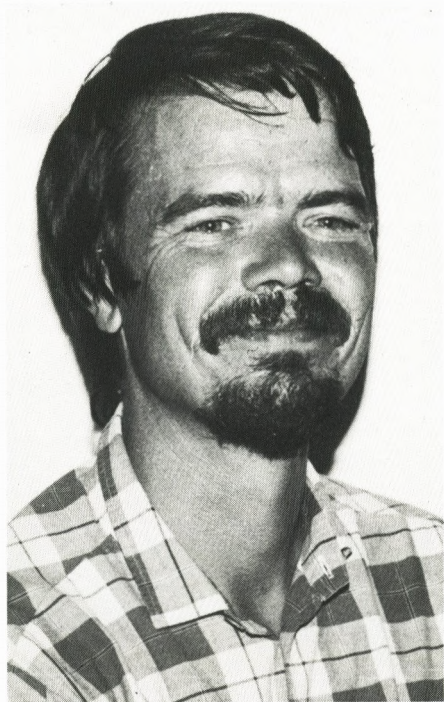
Forslag til illustrationer og billedtekster må meget gerne medsendes.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for indsendte manuskripter, og forfatteren bedes derfor beholde en kopi.

Forside: Wolfgang Heimbach: En skriver, malet i tiden omkring 1660. Der kan meget vel være tale om den kongelige lensmands befuldmægtigede, som ses i færd med at kontrollere en velfyldt toldkistes indhold, jfr. § 11 i ordinansen af 12/1 1632.

Toldhistorisk Selskab i det første tiår

Efter blot en halv snes år er en egentlig historieskrivning næppe endnu sagen. Det er for tidligt. Man kunne i stedet gøre en art status, men det er til gengæld retteligt et

ZISE's første redaktør, her for første gang afbildet i bladet, arkivar, mag.art. Jan Kanstrup, f. 1943.

formandsanliggende og hører snarere hjemme på en generalforsamling. Men Zise går i sin tiende årgang, tidsskriftet slider på sin tredje redaktør, og en jubilæumsdag er ikke sådan at komme uden om. På en bestemt dato i oktober 1987 er det præcis ti år siden, det hele begyndte, og sådant kan ikke passere uomtalt. Det følgende må derfor betragtes som en senere tilkommet redaktørs uforgribelige tanker om det meget, der faktisk er sat i gang over så kort en årække.

Som med mange andre »begyndelser« kan man her skelne mellem en konkret anledning og den mere u håndgribelige baggrund, som betød, at et initiativ fængede og at den netop søsatte skude så snart fik vind i sejlene.

Det første hang sammen med, at en kontorchef i tolddirektoratet bad en yngre toldassistent om at udmønte sine toldhistoriske ideer på et stykke papir. Resultatet blev et aktstykke fra maj 1977, hvori er nævnt både en foreningsdannelse, et tidsskrift, et 350 års jubilæum, som man vidste nærmede sig, ønskeligheden af at få tilvejebragt en oversigt over den foreliggende toldhistoriske litteratur, muligheden for samarbejde med faghistorikere, som dyrkede tilsvarende interesser, og endelig, at man burde sikre viden om den sidste menneskealders udvikling ved at indsamle interviews med folk, der havde været med. Som man ser, ikke så lidt af et arbejdsprogram.

Dele af dette oplæg blev snart gjort til virkelighed, idet den stiftende generalforsamling i Toldhistorisk Selskab fandt sted den 24. oktober 1977, vedtægter blev fastsat, bestyrelse valgt og de første 86 medlemmer tegnede sig på de fremlagte lister. Formanden, daværende tolddirektør V.E. Parving, såvel som redaktøren, arkivar Jan Kanstrup, valgtes direkte, og hermed var såvel selskab som tidsskrift formelt etableret.

Når man skal forklare sig baggrunden for ideernes gennemslagskraft, kan man ty til V.E. Parvings bemærkninger på den stiftende generalforsamling, eller man kan læse sammes »indflyttertale« fra året efter, gengivet i dette nr af Zise.

Det fremgår da klart, at der over midten af 1970'erne var meget, som var blevet for tid; en velkendt dagligdag i toldvæsenet var stort set forsvundet og kom under rubrikken: »Husker du dengang, da ...?«

Det forudgående tiårs ændringer med momsens ankomst, toldkamres sammen-

lægning, vejerboders forsvinden etc. er naturligvis velkendte fænomener for de af toldvæsenets ansatte, som har tilpas høj anciennitet. Men udenforstående og nyttilkomne deler ikke de samme erfaringer, og færre og færre toldere vil efterhånden kunne prale af at have fungeret i en rigtig vejerbod eller i et af de gamle afgiftsinspektorer. Efter godt og vel at have passeret et par vadesteder, var der nok i 1977 mange, som fandt det nødvendigt også fortsat at kunne se sig tilbage. Så meget om baggrunden.

Og så skal man ikke bladre ret mange af de følgende års bestyrelsesreferater igennem for at se, at der blev taget fat på den hele vifte af ideer - og mere til. På initiativ af Arne Hægstad igangsattes en landsdækkende foredragsvirksomhed, helt bevidst i den hensigt at sikre, at Toldhistorisk Selskab ikke kunne beskyldes for blot at være et hovedstadsfænomen. Lidt afhængigt af udbuddet af foredragsholdere og interesse rundt omkring, kan man efterhånden

Fra den stiftende generalforsamling. Fra venstre mod højre daværende distriktstoldchef Benny A. Frederiksen, daværende vicedirektør C.A. Nielsen, sognepræst Arne Hægstad og museumsdirektør Henning Henningsen.

Fra den stiftende generalforsamling. Den kommende kasserer, toldinspektør Robert Svalgaard, (1920-1981) og sekretæren, Gunnar Jakobsen, f. 1949.

den regne med, at der ved hvert eneste af landets toldkamre sker et eller andet »toldhysterisk« med ikke alt for lange mellemrum. Medvirkende hertil har været opbygningen af et kontaktnet bestående af enkeltpersoner, der lokalt varetager selskabets tarv, herunder ikke mindst hvervningen af medlemmer.

På sidstnævnte felt har der ikke været grund til klage. Medlemstallet - og dermed Zise's læserskare - passerede i sommeren 1980 det første tusind, og dette tal er netop nu efter yderligere syv års forløb fordoblet.

Oversigten over den toldhistoriske litteratur udviklede sig snart til udarbejdelsen af en egentlig bibliografi, som selskabets sekretær Gunnar Jakobsen, tog sig af i samarbejde med en bibliotekar. Værket nåede endda færdiggørelse tidnok til at være fremme ved 350-års jubilæet i 1982.

Det var naturligvis hverken den første eller den sidste publikation i selskabets regi. Tidsskrift er godt, men det er bøger også. Genoptryk af ældre litteratur var een mulighed, egentlige nyudgivelser en anden. Værd at fremhæve er den daværende kasserer, nu afdøde Robert Svalgaards initiativ med udarbejdelsen af bogen om krydstoldvæsenet. Og man haster med at tilføje, at bogstrømmen som bekendt på det seneste er blevet forøget med noget så tungtvende som Dansk Toldhistorie, hvoraf to bind når at udkomme allerede i jubilæumsåret - det ene udarbejdet af Zise's redaktør nr to Mikael Venge, det andet med selskabets tidligere næstformand, Paul Gersmann, som hovedforfatter.

Opfordringer til indsendelse af erindringer har givet sig udslag i talrige bidrag, hvad næppe kan være overset af den op-

mærksomme Zise-læser, som tillige har kunnet iagttage resultaterne af redaktørernes og sekretærens togter i blandt andet en række faghistorikeres skuffer og gemmer.

Og hermed er man fremme ved redaktørens egentlige domæne, skriftet med det pudsige navn. Om Zise kan siges, at det måske fik en lidt hovedkuls start. I alt fald var der i sin tid i bestyrelsen ikke udelt tilfredshed med netop navnet, ligesom en enkelt artikel i det allerførste nr rummede passager, som ikke helt fandtes passende.

Ti år senere glæder den nuværende redaktør sig over, at Zise er et navn, alle kan huske, og at det udgives i et format og et udstyr, som af en eller anden grund tillader større udsving og mere smidighed i tilrettelæggelse og redaktion end det ville være muligt i en traditionel årbog på glittet papir. - Den lay-out-mæssige linie blev i øvrigt i sin tid lagt af en af statens egne, toldinspektør Kaj Nielsen.

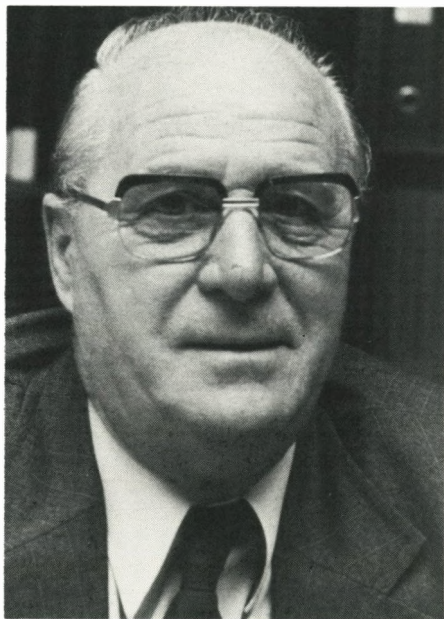
Og nu skal der nok mere til, før man forfærdes over indholdet. Ganske vist vil tingene altid opfattes anderledes, når de først står på tryk, og en del af forklaringen ligger i, at der kan være himmelvid forskel på tolderskrift og toldertale. Toldvæsenets sagprosa er i det daglige af konventionelt tilsnit, præget af normer og vedtægter, hvorimod den mundtlige omgangstone er ikke så lidt blomstrende, af og til noget rå, men som oftest tillige ganske hjertelig. Ikke mindst Zise-læsere udenfor toldernes rækker vil vide at påskønne forsøg på at videregive lidt af atmosfæren i skriftlig form.

Der indkommer stadig særdeles velkomment erindringsstof fra nuværende og tidligere toldembedsmænd, og fra faghistorikerne lokkes, trues, plages og opmuntres fortsat artikler frem. Denne tvedelte redaktionelle linie, som blev lagt allerede fra tidsskriftets første årgang, synes at være særdeles livskraftig, og den vil antagelig fortsat kunne næres af det forhold, at flere toldere helt automatisk kommer i erindringsalderen, mens fremkomsten af

Dansk Toldhistorie vil anspore og fremprovokere yderligere bidrag om told og afgift, toldere og toldadministration fra tidernes morgen frem til vore dage.

Sluttelig kan det da tilføjes, at yderligere interessant nyt vil fremkomme, når Toldhistorisk Selskabs mange uafsluttede projekter engang bliver gennemført. Her er de ladet ganske uomtalt, men opmærksomme generalforsamlingsdeltagere vil vide, hvad det drejer sig om. Der er rigeligt undervejs til at fylde tanker og tidsskrift det næste tiår. □

I det foreliggende nr af Zise fejres tiåret med V.E. Parvings indflyttertale, hvori fremmanes duft og stemning fra fortidens vejerbodsliv ved Københavns Toldbod. Overtoldassistent Arne Irmer beretter om en af de ældste bygninger fra samme område,

V.E. Parving, (1913-1981), tolddirektør fra 1975, selskabets første formand.

Guidekasernen, som i lighed med de øvrige i sin tid brutalt blev pillet ned og kørt bort som brokker.

Med fhv. vicetoldinspektør E.V. Petersens erindringsartikel kommer man derimod vidt omkring i landet, selv om hovedvægten ligger på dramatiske begivenheder i grænsetrafikken på Gedser under anden verdenskrig. I forbifarten kan bemærkes, at man her finder en tolderpen, som lykkeligvis har sit eget, personlige præg.

Museumsleder, overtoldassistent Holger Munchaus Petersen behandler en enkelt af Toldmuseets mange genstandsgrupper: toldtegnene. Man rykkes et par hundrede år tilbage i tid for at finde oprindelsen til denne lille plade, som stadig er tolderens gyldige legitimation i påkommende tilfælde.

Mikael Venge, forfatter til Bd. I af Dansk Toldhistorie, har meget nærliggen-

de taget sig af den tilsvarende, nyudkomne svenske toldhistorie. Er penneføringen her lidt drilsk, så er det, som skribenten selv bemærker, i bedste broderlige ånd.

Til gengæld er selvsamme forfatter og det første bind Dansk Toldhistorie taget op til karakteristik og kritik af Jens F. Olesen, som tidligere har optrådt som artikelforfatter i Zise's spalter.

De afsluttende Toldhistoriske noter er som vanligt udtryk for ønsket om at orientere Zise's læsere om nyheder af toldhistorisk interesse. Ser man på årstallene på de omtalte publikationer, kan man måske føle, at det er så som så med aktualiteten. Ti-årige Zise er imidlertid ikke i den forstand noget nyhedsblad, men skal da nok vide at vinde med, om det så bliver med en vis forsinkelse, der er for intet at regne mod de mange århundreder, den hele historie drejer sig om.

Overtoldassistent Arne Irmer, f. 1927.

Pens. vicetoldinspektør E.V. Petersen, f. 1921.

Om Københavns Toldbod

Af V.E. Parving

Den 6. april 1978 flyttede toldvæsenets styrelse »hjem« til sit nye hovedsæde i Amaliegade i det gamle, traditionsrige toldbodområde i København. Daværende tolddirektør V.E. Parving holdt festtalen, som indledtes med bemærkninger om de gode arbejdslokaler, dejlige udenomsbekvemmeligheder, de velegnede faciliteter for bibliotek og museum og ikke mindst kantine-lokalet, der med sin vidunderlige udsigt kan konkurrere med Langeliniepavillionen. Herefter fulgte nedenstående farverige beretning om livet på Københavns Toldbod i forrige tider - før de store omlægninger, som ikke mindst V.E. Parving havde sin andel i.

Men hvad er egentlig det fascinerende ved Københavns Toldbod? Jo, dette område var i sin velmagts dage før 2. verdenskrig en særdeles spændende arbejdsplads med et myldrende liv. Skibe kom og gik i en uendelighed og skabte forbindelse med alverdens lande.

Skibene meldte sig ved toldbodbommen, angav deres ladning og fik anvist liggeplads. Skibe, der medførte passagerer skulle principielt landsætte de rejsende på Nordre Toldbod, hvor der var et eftersynslokale. Skibstrafikken var dengang så omfattende, at havnens kajer næsten altid var optaget af lossende eller lastende skibe. En forunderlig international atmosfære, skabt af skibe, mennesker og varer.

Losning og lastning foregik dengang ved anvendelse af menneskelig arbejdskraft i meget betydeligt omfang. Oplossede varer blev på ikke-mekaniske vogne kørt til toldbodens forskellige pakhuse, skure eller pladser. Folkene ved skibene var løse havnearbejdere, en broget flok repræsenterende mange forskellige talenter. Det skete naturligvis, at emballager blev tabt og attraktive varer faldt ud eller at vinfade sprang læk. I sådanne tilfælde kunne der blive udvist den største opfindsomhed i hjælpeaktionerne, men undgås kunne det ikke, at indholdet svandt ind under hjælpemanøvrerne.

En tur gennem toldbodens pakhuse var en ren svir. Der bugnede af alle slags varer

i de mest forskellige emballager, kasser, tønder, tromler, fustager, baller, ceroner eller hvad de nu allesammen hed. Selve synet af mangfoldighederne midt i en spættid var en fantastisk oplevelse, og den steg til sand lyksalighed, når man endvidere fornemmede de allehånde dufte, der opsteg fra varerne. Et øjeblik kunne man glemme hverdagen og tænke sig bort til fjerne egne på kloden.

På toldbodens pladser var det især vinfadene, der fangede øjet. Der lå de tøndevægte og fad ved fad. Store og små, rummende alt for den kræse gane. De skønneste druevine, de ædleste spirituosa, næsten uopnåelige for almindelige mennesker dengang, lå der lige for fødderne af én. Et himmelsk syn eller måske var det Sattans.

Fortoldningen foregik i vejerboder, ved brovægte eller på toldbodpladsen. Der var 8 vejerboder med et varierende antal vægte på toldboden: Fine vægt, grove vægt, nordre vægt, søndre vægt, postgodsvægten, forsendelsesvægten, frilagervejerboden og spiritusvejerboden, også kaldet evangeliehuset.

Ved hver vægt var der en toldassistent, én eller to toldbodarbejdere til ud- og indpakning samt klareren, som skulle være til stede under toldbehandlingen. Hver morgen ved arbejdstids begyndelse og hver aften ved arbejdstids ophør hilste alle på alle med varme håndtryk, som om man ik-

ke havde set hinanden eller skulle gense hinanden i årevis.

En dygtig toldbodarbejder og en kyndig klarerer var helt uvurderlige aktiver for en urutineret toldassistent. Toldbodarbejderen kendte de varer, der kom ved vægten og vidste som regel også, hvad de kostede i told, men kendte ikke altid toldpositionen. Mangen en ungervend har bladet febrilsk i love og bestemmelser for at finde en position, der kunne passe til situationen.

Hensigten med vejerbodsfortoldning var principielt, at varerne skulle pakkes ud, opsorteres og vejes. Det var jo i væggtoldens tid. Dette udpakningsspørgsmål affødte mange diskussioner. Klarereren ville helst slippe så billigt som muligt for udpakningspenge, medens toldbodarbejderen, der blev lønnet af arbejdspengene, helst ville have flest mulige udpakningspenge. Toldassistenten var dommer i sagen.

Men én ting var udpakningspenge, en anden ting var udpakning. Her var der ingen ende på de krumspring visse toldbodarbejdere kunne finde på for at undgå for store fysiske anstrengelser. *Søren* var et af de største talenter i så henseende. Spurgte man om varerne var pakket ud, var svaret: »Kassen er splittet ad, assistent.« Men den, der kendte *Søren* vidste, at man skulle være glad, om man blot i et hul i hjørnet kunne skimte indholdet.

En kontrollør interesserede sig særlig for udpakningsproblematikken. Han brølede med passende mellemrum fra sit bur: »Pak ud for Satan«. Men når han senere gik ud af buret og ned gennem vejerboden lød under stor jubel brølene fra toldbodarbejdere og klarerere: »Pak ud for Satan«. Og da morede han sig lunt. Der blev jo ikke pakket mere ud af den grund.

Nogle varer var undtaget fra udpakningsvægtringen, fx mekanisk legetøj o lign. På heldige dage kunne man se hele vejerbodsarbejdet nedlagt for en stund til fordel for afprøvning af den spændende nye mekanik. Jeg har oplevet en veritabel

krig, alles kamp mod alle, engang da der kom en sending vandpistoler. Den holdt først op, da alle var blevet drivende våde.

Et ganske særligt liv udfoldede sig i evangeliehuset, der som jeg sagde før var kaldenavnet for spiritusvejboden. Her havde man en stor venneked, som besynderligt nok gik i arv og altså forlod én, når man flyttede til andet tjenestested. Det kan lyde, som om man blev udnyttet, og det gjorde man vel også nok, men rent faktisk var man dér i en vis magtposition. De gode venner fik de bedste varer, de mindre gode fik de dårligere og de mindst gode fik det rene sprøjt.

Der kom folk, der bare fik et enkelt glas portvin eller to, og der kom folk, der kun drak vin af ølglas, undertiden mere end ét ad gangen. Mange syntes godt om cognac og whisky i fuld styrke, d.v.s. ca. 58%, og nogen af de ældre kunne stikke et glas 80% rom ned uden at blinke og endda bede om mere.

En gang kom jeg til ved en fejltagelse at blande rødvin og portvin sammen i en karaffel og indkasserede derfor en kraftig påtale fra min ældre kollega. Han smagte på det, smagen var afskyelig, men pludselig brød han ud i jubel. Det skal han, og så nævnede han navnet på en overtoldkontrollør, som var hyppig gæst, have næste gang.

Da han kom, præsenterede min kollega varen som særlig udsøgt, men den skulle tempereres, sagde han og satte karaffen op i en kasserolle med varmt vand. I ventetiden gav min kollega gæsten et glas af den kolde vin for at høre om han var enig i, at vinen savnede den fine aroma i kold tilstand. Det var han.

Min kollega stak med passende mellemrum sin finger ned i karaffen for at konstatere temperaturen. Da han erklærede, at nu var den i orden, tog han en slurk og så på gæsten med himmelvendte øjne. Den er super, sagde han. Overtoldkontrolløren, der var en større kender af kvantitet end

kvalitet fik som sædvanlig et helt ølglas fuldt, stak det ned, bad ligeledes som sædvanlig om et til, stak også dette ned og forlod evangeliehuset med ordene: »Tak for i dag, det var ligegodt Satans«. Hvad han så mente med det.

Jo, livet var lystigt i evangeliehuset. Bønnerne vederfaredes deres ret, verdensproblemerne blev ordnet, og - det må understreges - arbejdet blev passet. Men en dag kom *Karaffelmorderen*. Hans navn fortæller om hans afskyelige gerninger. Prøverne skulle nu direkte i vasken, og det kom de. Men han havde ikke taget højde for toldbodarbejdernes snilde. Nedløbsrøret førte ikke til kloaken, men til skjulte beholdere.

Handelsstatistik var også dengang en vigtig del af toldvæsenets arbejde. Kontrollen med statistikken foregik på kasserkontorerne, som ikke havde større muligheder for at øve kritik af statistikblanketterne. På toldboden vurderedes arbejdet efter fortjeneste. Man havde en blind toldassistent til at passe arbejdet.

Der færdedes mange morsomme mennesker her på toldboden, men det er naturligvis kun få, jeg kan berette om i dag. *Jydepetter* skal nu ikke glemmes. Han lignede i et og alt et subjekt, men han viste sig ved nærmere bekendtskab at være et hyggeligt og velbegavet menneske med mange morsomme indfald og underfundigheder. I frokostpausen drak han en halv flaske brændevin på 10 minutter og sov i 20 minutter. Så var han helt frisk igen og svingede hammeren med lyst. Han døde før de 40.

Gnomen drak ikke noget videre til daglig, men til weekenden købte han en hel flaske brændevin og 2 liter sødmælk. Det sidste fordi han fandt det skadeligt at drikke brændevin på fastende hjerte. Når han kom hjem til weekend rullede han gardinerne ned, og de blev først rullet op mandag morgen. *Store Jacob* lignede kæmpen i »Mus og mænd« og var lige så stærk og lige så god. Han elskede at give folk en knu-

ser, og man frygtede hver gang for sit liv. Han var en fornøjelig mand og en solid arbejder.

Der var *Melormen*, hvis navn kom af, at han var meget hvid i hår og ansigt. Og *ham med den hårdt pumpede baskerhue* hed sådan, fordi han gik med bowler. *Stamherrens* navn kom af, at han stammede. *Grevens* titel hang sammen med, at han havde guldtænder. *Jens op og neds* ene ben var kortere end det andet, deraf navnet. Og *grev Trampe* havde en hofteskade, der gav ham en trampende gang. *Fjernsynsklareren* opholdt sig mere i billardsalonen end i vejerboderne, og *det røde aftenblad* ankom ofte til vejerboden hen ad eftermiddagen i opløftet stemning, meget højt talende og ildrød i hovedet.

Så var der *mexicaneren*, en fantastisk figur med stor mexicanerhat og en trækvogn. Hans job var at transportere mindre gods fra den ene plads til den anden. Han havde et rigtig kørekort til trækvognen, udstedt af 2 toldkontrollører, og det var han stolt af og fremviste det ved enhver lejlighed. Han havde det bedste forhold til toldvæsenet, og blev meget brødebetynet, da han en dag kom ind i en toldvagt, og der blev råbt: »Ved du ikke, at her er lukket mellem tolv en halv og halv et«. Han strøg hatten, bukkede dybt og undskyldende, idet han sagde: »Jeg troede her var åbent hele døgnet«.

En dag sagde en toldbodarbejder til mig: »Der kommer den lille pige med de store baller«. Jeg kunne ikke se noget unormalt ved pigens legemsbygning, og blev da også hurtigt klar over, at navnet kom af, at hun altid klarerede nogle store uldballer.

Tolderne på toldboden var yderst forskellige af temperament, kunnen, væremåde o.s.v. I denne beretning er naturligvis kun plads for de mere særprægede.

Der var en cand.phil., som på grund af begrænset begavelse, snøvlede tale og stor selvfølelse jævnt hen var til grin. Han bar briller og opfattede dette som et tegn på

åndsaristokrati. Men da arbejdsformanden i vejerboden en dag også mødte op med briller sagde han på sit snøvlesprog: »Se den skabhals. Det er nu ikke alle mennesker, der ser intelligente ud, fordi de går med briller«. Sit livs chok fik han, da der flyttede en politibetjent ind i opgangen, hvor han boede privat. »Hvad bilder sådan et menneske sig mon ind«, sagde han. »Nu må jeg flytte.«

Der var også en høj, kraftig mand med fyldigt nakkeparti, der indbragte ham tilnavnet *skarpretternes fryd*. Når han skulle skrive klareringsangivelser under, lagde han dem oven på hinanden forskudt, således at kun det sted, hvor han skulle skrive var synligt. Så gik han i gang, rygende på en cigaret - der var rygeforbud - med ansigtet bortvendt fra papirerne og i øvrigt konverserende sine omgivelser. Hans fortælleglæde var legendarisk, og hans beretninger og historier var fantastiske. Han sluttede som regel, ligesom for at imødegå tilhørernes tvivl, med ordene: »Ved gud i himlen, kraftknuseme. Det er sandt hvert et ord«.

Første gang jeg traf *fløjtespilleren* sagde han: »Unge mand, skal vi to ikke gå hen til Peitersen og få en korsørgalease«. Det viste sig at være en bajer og en snaps, altså en stor og en lille ligesom masterne på en galease. *Fløjtespilleren* kunne lide en god frokost, og efter en sådan tog han som regel sin blokfløjte frem og gav et nummer. Til sidst læste han op af en reprimande, han havde fået i en toldsag. Han ejede ikke en lov og ikke et reglement, for som han sagde: »Jeg er sgu blevet for gammel til at skolere«.

Så var der *Go'fin*, en festlig velbegavet original. Han modtog altid én med ordene: »Vel mødt in plenum, Go'fin ad helvede tilk«. Og *landsbybarberen*, der ikke var barber, men lignede en sådan. Han gik med knækflip, alpakajakke, stortrøje og bowler. Han talte gerne i forsamlinger og fandt sig uden videre i tilråbet: »Skal det være med sprit og creme«.

Øgenavnene var ofte meget rammende. Hvis De gætter på, at *glansbilledet* eller *konkyllie*, som han kaldtes, var en aldeles ucharmerende, tomhjernet vigtigprås, har De gættet rigtigt.

Om en lille spinkel, pedantisk vicetoldinspektør med stortrøje og hue sagde toldinspektør Halland: »Der kunne utvivlsomt være blevet en udmærket lærer af ham«. Efter en lille pause tilføjede han: »Overlærer måske, men tolder, nej aldrig«.

En festlig ældre overtoldassistent ville under en aftentjeneste lave noget sjov på kassererkontoret. Han tog et tørklæde for ansigtet, sixpencen i panden og piben i hånden og gik ind og legede røver. En klarer, som var til stede, afparerede røveriet med slående argumenter. Det kostede vor ven et blåt øje og 2 tænder, og tilmed blev han til grin i hele etaten.

Der var en kontrollør, som var kendt for sin slagfærdighed og sine noget synftige bemærkninger. Hans valgsprog var: »Hvordan man end vender og drejer sig, så sidder balderne dog bagpå«. Han brugte nu et andet ord. Nogle kontrollører var yderst ømme over deres værdighed. Da en toldassistent en gang uden videre sagde De til en sådan kontrollør, og ikke tiltalte ham i tredieperson, fik han nærmest et chok og fremmumlede: »De må da være helt tumbet mand«.

Baggrunden for at holde denne indflytterfest er dybest set toldvæsenets rationalisering, som ændrede forudsætningerne for toldbodbyggeriet. Jeg vil derfor slutte med en rationaliseringshistorie. En postmand spurgte: »Hvordan bærer I jer egentlig ad med al jeres rationalisering?« »Jo, det er da let nok«, var svaret, »vi laver bare nogle fornuftige planer!« »Javel, men hvordan får I personalet med på planerne?« »Jo, det er da let nok«, var svaret, »vi giver dem selvfølgelig en rationaliseringsgevinst!« »Ja vist så, men hvor får I så pengene fra?« »Det er da let nok«, var svaret, »dem lader vi dem da selv betale«.

Guidekorpset og guidekasernen – kort fortalt

Af Arne Irmer

Fra de mange, der i tidens løb har deltaget som elever på toldskolen - i Guidekasernen - på Søndre Toldbod, har spørgsmålet ofte drejet sig om, hvad navnet »Guidekasernen« stod for. Jeg vil her forsøge at beskrive historien bag dette mærkelige navn.

Betegnelsen »Guide« var fælles for forskellige underofficersgrader, der var i nummer i Generalstaben. Foruden ordet »Guide«, der almindeligvis udtaltes som »gide«, altså det modsatte af at være doven, benyttedes også betegnelsen »dessinator« om de ældste og dygtigste opmålere

og korttegnere, en betegnelse disse vågede skinsygt over.

Generalstabens guidekorps 1808 - 1842

Guidekorpset indtog en særdeles markant og højt estimeret plads i hæren. Uagtet dets styrke var beskeden - ikke engang på et kompagnis - gjorde den lange og gode uddannelse samt særdeles vigtige tjenesteområder medlemmerne agtede, hvorfor deres uniformering i empirens uniformsglade Danmark blev særlig flot, ligesom kongen bestemte, at korpset skulle rangere som

Guidekasernen som toldskole, fotograferet omkring 1960.

den første afdeling i hæren, altså før såvel fod- som hestgarden. De menige guider rangerede med underofficerer af kavalleriet og til korpsets tjeneste knyttedes store forventninger på kortarbejdernes område.

Indledningsvis målttes der kun af Generalstabens egne officerer, men senere benyttedes også officerer ude fra afdelingerne. Guiderne anvendtes til medhjælp. De →

Guide, efter Chr. V. Bruun: Danske Uniformer, I, 1837.

I midten en generalstabsofficer i galla, til højre en officer i tjenestedragt. Ved måleinstrumentet en guide i parade påklædning. Malet af Th. von Huser i 1858.

res arbejde bestod i denne periode af den rent manuelle udtegnning af kortene i vinterhalvåret sammen med officererne efter disses opmålinger fra sommerhalvåret. Endvidere stod guiderne praktisk til rådighed i marken. Med opmålingsarbejderne nåedes imidlertid ikke de eftertragtede resultater, og man fandt derfor Guidekorpset for stort set overflødigt, hvorfor det opløstes ifølge hærplanen af 1816.

Hermed ophørte korpset med at eksistere officielt, men eftersom kortarbejderne skulle videreføres, gaves der bemyndigelse til at beholde 12 guider, otte beredne og fire uberedne, hvoraf dog to af hver kategori skulle afgå den 1. januar 1817.

Året 1842 blev det store vendepunkt i Guidekorpsets historie. Ved hærplanen dette år deltes Generalstaben i en taktisk og

topografisk afdeling. Den 4. februar 1843 bestemtes ligeledes, at »Landmåling og Kortudgivelse, som hidtil havde fundet sted under Videnskabernes Selskab, skulle ophøre for Fremtiden og overtages af Generalstaben«. Det betød, at al dansk opmåling og kortudgivelse for fremtiden sorterede under staben, hvilket medførte en vældig udvidelse af den topografiske afdelings personel.

Detailmålingen, der hidtil udelukkende havde været foretaget af officerer, blev nu overdraget guiderne, hvorfor disses antal måtte sættes op, da de stadig fortsat skulle varetage rentegningen og stikningen af kortene.

Guiderne fik således et større tjenesteområde overladt, og det udvidedes ydermere, da man omkring århundredskiftet be-

Guidekasernen fotograferet i 1975 set fra vest, mens den bagvedliggende postgodsbygning var under nedrivning. I baggrunden Vestindisk Pakhus.

Guidekasernen under nedrivning.

gyndte kortlægning på Færøerne, i Island og senere tillige Grønland. Den senere afløser af guidekorpset blev Geodætisk Institut under Forsvarsministeriet, oprettet i 1928.

Guidekasernen på Københavns Toldbod

Bygningen blev opført i 1845 på den af Vestindisk Handels Plads i sin tid afgivne grund, der i 1842 var blevet overdraget militæretaten. Her indrettedes der kaserne for guiderne, hvorefter navnet »Guidekasernen« ganske naturligt fremkom.

I 1864 ophørte guidernes kasertering endeligt. Arealet og Guidekasernen blev af »Københavns Fortifikation« overgivet til Finansministeriet, som igen overdrog det til Toldvæsenet. Guidekasernen, der da var 38¾ alen lang og 18 alen dyb, blev straks taget i brug af Toldvæsenet. Muren ud mod gaden blev nedbrudt, og her blev anbragt en ny toldbodport: »Vestindisk Port«. Til portopsynet blev der i Guidekasernens stueetage indrettet et vagtlokale

med en forstue; endvidere placeredes i stuen et konfiskationskammer samt to rum til brug for håndværkere, som til stadighed havde reparationsarbejde på Toldboden. På 1'ste sal kom der kontorlokaler; her fik skibsmålingen og -registreringen sit hovedkontor, og Krydstoldinspektoratet blev ligeledes indlogeret her. Fra Guidekasernens vestlige hjørne og langs den nye gadestrækning til Amaliegade blev der opført en rød mur.

I oktober 1906 blev der af Generaltolddirektoratet efter finansministeriel godkendelse nedsat en kommission til overvejelse om blandt andet en ombygning af Guidekasernen. Egentlig var det meningen at nedbryde denne, men til slut bestemte man sig dog for en ombygning. I den anledning måtte Toldbodens pakhussforvalter rømme sin embedsbolig, der var beliggende i bygningens 2'den etage, og ligeledes måtte fyrbøderen, der på denne tid havde en lille lejlighed i stueetagen, fraflytte denne.

Efter endt ombygning tjente Guidekasernen blandt andet som husly for prøvesamling og i et par omgange havde Toldmuseet lokaler her. Mest kendt blev den imidlertid som skolebygning. Fra 1914 afholdtes fagkursus for personalet af assistentlinien, og 13 år senere tillige for betjentlinien. Talrige årgange nåede for en kortere tid at opholde sig i den gamle guidekaserne, som først forsvandt, da hele bygningskomplekset på Søndre Toldbod i 1975 blev ryddet. Guidekasernen lå sådan cirka i den østligste del af den plads, hvor den besøgende i Direktoratet for Toldvæsenet i dag kan parkere sin bil.

Kilder

Herm. Andersen: Københavns Toldbod, fra de ældste Tider indtil vore Dage, 1915.

E.O.A. Hedegaard: Generalstabens Guidekorps, 1968.

Toldetaten nr 301/januar 1982.

»Grøn bag ørerne - og dog på en udpost!«

En gammel fæstningsdrengs oplevelser i Toldvæsenet under II. verdenskrig

Af Ejner Viggo Petersen

På en sten ved indkørselen til Frederiksborg Slot kan man læse indskriften:

Grønnes kun - se det er sagen
leve med og være vågen
leve kort tid - eller længe
blot du lyser op i tågen!

Dette tankevækkende vers er skrevet af slotspræsten, studenterdigteren C. Høstrup, der bl.a. skrev det klassiske danske lystspil »Genboerne«. Da jeg første gang læste disse linier, forstod jeg næppe den dybere mening med ordene, men nu, da man er kommet op i årene, spredte de et forklarende solskin i mit sind. Om man bare kunne »lyse lidt op i tågen« i det korte spand af år, man bliver beskåret her i verden. Det er den egentlige hensigt med min kronik.

Men nu til sagen.

Jeg er født i Fredericia, den gamle fæstningsby med de grønne volde ved Lillebælts friske vande. Vandet har engang været frisk, skulle man måske tilføje, men Svovlsyrefabrikken, Halmcellulosefabrikken og Benzinselskaberne m.fl. har gjort deres til, at vandet just ikke er så frisk mere. Men i hvert fald har jeg fra min drengetid de skønneste minder om min barndomsby. De fredede volde, udsigten over til Røjle klint, det blå vand, den gamle utroligt smukke vandstrandvej, der inde fra færgeljerne førte ud til Sandal strand og Hannerup og Fuglsangs skønne skove. Uforglemmelige minder fra disse skove, når bladene ved forårstid foldede sig ud, og skoven stod der i al sin vidunderlige, lysegrønne skønhed. Det er sådanne minder, der kan varme mit sind den dag i dag. Der

var så skønt i min barndomsby i tyverne og i trediverne. Som født i 1921 kan jeg jo huske det alt sammen. Undertiden kan jeg fundere over, hvorfor man nu på sine gamle dage sidder her midt på den jyske hede som pensioneret vicetoldinspektør. Den eneste reelle forklaring er den »grønne bogs terminologi«, som man engang gik for meget op i. Jeg havde egentlig ikke tænkt mig, at det skulle gå mig sådan. Man ved jo i sin barndomstid i grunden så lidt om, hvordan ens hele liv og levned vil komme til at forme sig, spekulerer vel i grunden ikke så meget på det. Spekulationerne melder sig først senere. Fhv. kontrolchef Arne Rasmussen, Kalundborg, skriver i Zise nr 3/1985 at når man er kommet et godt stykke op i årene begynder for en stor del af os den såkaldte »nostalgialder«, hvor man ikke skuer så meget fremefter men er tilbøjelig til at fortabe sig i fortiden. Man husker bedst de begivenheder, som ligger meget langt tilbage i tiden, mens man, hvad de nære ting angår, kan være besynderlig distrahet og glemsom. Denne »nostalgiske tilstand« giver mig lyst til at nedskrive mine erindringer fra 43 års tjeneste i vor gamle Toldetat, og jeg vil i særlig grad hæfte mig ved min tjeneste som ung toldmedhjælper på Gedser-Warnemünde Ruten i tiden fra 1. november 1943 til krigsafslutningen i 1945, en meget bevæget og broget tidsperiode med voldsomme begivenheder fremkaldt af de ekstraordinære forhold, under hvilke toldtjenesten måtte udøves. Jeg vil senere vende tilbage til denne alvorlige periode i min tjenestetid.

Men nu lidt mere om mig selv.

I 1937 bestod jeg præliminæreksamen med et meget smukt resultat, og så meldte sig

hurtigt spørgsmålet om, hvad denne gode eksamen skulle anvendes til på »livets snur-
rige keglebane«. Min elskelige far var jern-
banermand og en ret kendt personlighed i
Fredericia. Min »sag« lå ham meget på
hjerte - og da han bl.a. var en god ven af
borgmester Ingvard Arent, Fredericia, fik
han mig i første omgang installeret som
kommunal kontorelev i Fredericia under
skatteinspektør J. Nygaard. Jeg tiltrådte
denne stilling den 1. september 1937 og
måtte i begyndelsen passe Folkeregisteret
sammen med en tidligere befalingsmand i
hæren, Rasmussen, populært kaldet »sorte
Ras«. Jeg skal love for, at han kunne få
folk til at komme og anmelde de nødven-
dige ændringer til registeret. Han bandede og
svovlede som en ren Mefistofeles i Faust.
Jeg har set folk stå med rystende hænder
og underskrive diverse formularer. Jo, der
var håndfast orden i det register. Når tiden
tillod det, gik jeg selv på jagt i registeret og
fandt frem til mange pudsigheder om min
egen familie (især navnene).

Men så var der skatteinspektøren og
selvangivelserne. Nygaard var en mærkelig
indesluttet mand. Når han kom om morge-
nen, var det første han gjorde at koge no-
get vand til en pude, som han sad og lunede
sig på hele dagen. Det, der interesserede
ham mest, var statistik over, hvor mange
selvangivelser personalet nåede at revidere
på en dag. Om kontrolresultater blev der
ikke talt så meget. En jævn kedsommelig-
hed synes mig nu så mange år efter at have
præget hele billedet dengang. Forresten er
de lave gule bygninger, som lå neden for
Nørrevold ved Nørreport, og som bl.a.
rummede Skattekontor, Folkeregister og
Kæmnerkontor, forlængst nedrevne. Fre-
dericia Distrikstoldkammer ligger i dag li-
ge i nærheden af, hvor disse gamle gule
bygninger lå. Jeg havde dengang aldrig
tænkt mig, at et toldkammer kunne kom-
me til at ligge netop på det sted, hvor man
har anbragt det i dag.

Efter jul og nytår 1937/38 tabte jeg alde-
les glæden over arbejdet som kommunal

Den smukke gamle vandstrandvej i Fredericia set oppe fra det gamle lodstårn på Oldenborgs bastion. Fra begyndelsen af dette århundrede. Strandvejen forsvandt, da Vesthavnen i 1939 blev etableret.

kontorelev i Fredericia. Jeg må her springe lidt tilbage i tiden til efteråret 1937. Foruden at søge stillingen som kommunal kontorelev i min barndomsby, havde jeg også indgivet en ansøgning om at måtte blive antaget som toldelev. Jeg var kun 15 år, da jeg tog min præliminæreksamen, og med hensyn til DSB, som jeg havde stor lyst til, ville der først kunne blive tale om antagelse som trafikelev i efteråret 1938, og det syntes mig for længe at vente. Men så var der Toldvæsenet, som skulle bruge elever allerede den 1. marts 1938. En tilskyndelse i så henseende modtog jeg desuden fra min mors fætter, overtoldassistent Theodor Demkjær, Middelfart. Min far rejste med mig til København og var med oppe hos kontorchef P.R. Grønvold. Grønvold var yderst elskværdig og roste mine papirer - men pegede »fortvivlet« på en stor bunke papirer og udbrød »Hvad skal jeg dog gøre? Jeg har 500 ansøgninger liggende, og vi skal kun bruge 15 elever. Forøvrigt kan jeg da ikke vedblivende ansætte jernbanemandssønner fra Fredericia«. Da vi forlod kontorchefen i den røde bygning, syntes der mig ikke mange chancer for at blive toldelev - men ved fars side traskede jeg over i Nyropsgade, hvor far gik op i en stor bygning for at tale med en god bekendt. Jeg blev senere klar over, at den pågældende var landstingsmand og forretningsfører i Dansk Jernbaneforbund, Charles Pedersen, som far må have haft en ret snæver forbindelse med gennem foreningsarbejde. Nævnte landstingsmand var en god ven af P.R. Grønvold, blev jeg senere klar over. Jeg husker, at jeg gik frem og tilbage på fortovet i ca. 1 time og blev lidt utålmodig, men da far endelig »dukkede op på firmamentet« igen, sagde han, »Så, Ejner, nu tror jeg, din lykke er gjort«. Jeg erindrer ikke, om dette handlingsforløb fandt sted før eller efter, at jeg var begyndt som kontorelev ved Fredericia Kommune, men jeg husker min glædesrus, da jeg i begyndelsen af februar måned 1938 modtog den gule kuvert fra Departementet

for Told- og Forbrugsafgifter med besked om, at jeg - såfremt tilfredsstillende lægeattest blev fremsendt - ville blive antaget som toldelev fra 1. marts 1938. Meddelelse om tjenestested ville senere fremkomme. På dette tidspunkt havde jeg tabt enhver interesse for skattekontoret og ønskede af hjertet en forandring. »Noget vil vise sig« hedder det i Charles Dickens »David Copperfield« og her kom »vårbruddet«. Jeg måtte ned til embedslægen for DSB-folk (bl.a.) Dr. Liebe, som kaldte mig en »Lykens Pamfilius« og iøvrigt bebrejdede mig den ringe smule vand, som kom ud i glasset. »Er du altid så nærig?« spurgte han med glimt i øjet. Mærkeligt med alle disse detaljer, som man husker så længe efter. Nå, lægeattesten blev indsendt, og nogen tid efter kom der så atter en gul kuvert fra tolddepartementet. Nu sank glædens barometer lidt. Jeg skulle ikke blot hjemmefra, jeg skulle sandelig langt hjemmefra - nemlig til den lille vestjyske by Lemvig, som dengang forekom mig så fjern, som lå den på den anden side jordkloden.

Med nattoget over Esbjerg, Varde og Vemb og videre med Vemb-Lemvig-Thyborøn Jernbane, hvis rystende vogne var bundet op med sejl garn ved vinduerne, for at de ikke skulle falde ned under den urolige kørsel, nåede jeg tidligt om morgenen den 1. marts 1938 Lemvig Jernbanestation. Hvor det dog regnede og stormede. Jeg stod med en klump i halsen og ønskede, at jeg kunne rejse med far, der var i sin nyeste togføreruniform, tilbage til barndomsbyen og skattekontoret bag de grønne volde. Men *nu* skulle det være alvor. Sammen fandt vi ad den eventyrligt lange trappe ned til havnen i Lemvig og gik først op til torvet ved kirken med den store, sorte løgkuppel, der er kendt fra tegneserien »Dagligt liv i Lidenlund«. Her fandt vi læ i et lille lunt Conditori, hvor en kop morgenkaffe med rundstykker gjorde underværker og bragte liv i kroppen igen. Det hed forøvrigt Lindemanns Conditori, og jeg kom senere til at stifte nærmere bekendtskab med det,

Lemvig Toldkammer, opført omkring 1920.

da det en overgang var min faste »morgentjans« at hente kaffe med birkes til de herrer toldassistent Søren Nygaard Christensen og toldmedhjælper Johannes Jensen (Møllerens Johannes). Ak ja, man havde mange sideløbende opgaver som første års »pløk« i Toldvæsenet.

Men nu tilbage til den 1. marts 1938. Efter at vi havde fået varmen i kroppen igen, var klokken blevet mestendels otte, så vi begav os til den gule Toldkammerbygning nede ved havnen. Idet vi tager i døren, kommer der en toldassistent ud med uniformshue på og med tændt pibe i munden. Det var Johannes Viktor Madsen, og han skulle ud på havnen og se til en damper, der lå og lossede øvre ved Lemvig Kul Kompagni. I dette øjeblik blussede der noget romantisk op i mig, noget i retning af, at jeg nu var kommet på den rette hylde i modsætning til det kedelige skattekontor i Fredericia. Romantikken svandt dog igen,

inden dagen var til ende. Far begik en kæmpebommet ved at gå med op på toldkontoret, hvor toldmedhjælper Johannes Jensen iøvrigt venligt tog imod os. Men toldforvalter Hans Jørgen Jensen, der lidt senere kom ud på toldkontoret fra embedsboligen (der var direkte adgang fra dagligstuen til toldforvalterens kontor), tog det højst unødigt op, at jeg ikke kom alene, men havde far med. Han glemte mig det aldrig. Hvilken smålighed. Forøvrigt blev toldforvalteren kaldt »Ryste-Jensen« foranlediget af, at han rystede over hele kroppen, når han blev ophidset, og han kunne blive ophidset over rene bagateller f.eks. et betydningsløst spørgsmål om »tara efter faktura« eller udpakning af ruller med linoleum. Helt galt var det, når Overtoldinspektøren eller Revisionen optrådte på scenen, så rystede toldforvalteren hele dagen. Det var pinligt for os alle. Engang manglede der en Stenfiskertoldbog i beholdningen. Den var faldet ned bag en hylde, og chefen fandt den samtidig med, at Revisionen var på vej op ad de mange trapper til stationen. Toldforvalteren løb hæsblæsende efter dem fægtende med den fundne Stenfiskertoldbog. Hvad mon de har tænkt ved at se ham komme svingende med den fundne bog?

Men det blev altså taget meget unødigt op af H.J. Jensen, at min DSB-uniformerede fader afleverede mig til videre foranstaltning. Faktisk måtte jeg døje under det hele det år, jeg gjorde tjeneste i Lemvig.

Et enkelt pænt træk bør dog nævnes. Jeg ankom på toldkamrets 100-års Jubilæumsdag og toldflaget vajede fra bygningen. Om aftenen var der spisning hos chefen, og vi blev alle placeret omkring en meget smuk og kridhvid dug. Det var et pænt træk af toldforvalteren at invitere mig med - men jeg blamerede mig forførdeligt. Idet jeg vil åbne en gul sodavand med den tids patentprop står en tyk gul stråle ud over den hvide dug - Tableau! Jeg blev sendt tidligt hjem på mit værelse på KFUM.

Nå, men en aften manglede jeg 1 øre - siger og skriver een øre - i min kasse. Jeg tog 1 øre fra min pung og lagde den i kassen. Det skulle jeg aldrig have gjort. Næste morgen kom toldforvalteren farende ud med alle toldbøgerne og hamrede dem i skråpulten foran mig, samtidig med at han skreg »Se der!«. Det, jeg skulle se, var en tværregningsfejl på 1 øre i indgående toldbog. Der lå altså den famøse fejl, som jeg så rettede vel lidt flov ved situationen. Sikken et postyr over så lidt. Men der var mange uoverensstemmelser mellem os - ofte over rene bagateller f.eks. en hæftemaschine, som jeg kom til at »odelægge«. Den kunne dog rettes op igen. Den megen nervøsitet hos toldforvalteren gav da også bagslag en dag. Ved vinduet ud imod havnen var anbragt en håndvask. En dag stod toldforvalteren og vaskede hænder dér, og idet han vender sig om imod kontoret, faldt han så lang, han var. Havde han stået en anelse længere fremme på gulvet, ville hans isse have ramt fodstykket af skråpulten, og det ville han ikke være kommet fra med livet i behold. Nu lå han udstrakt på gulvet og blødt ud af munden. Jeg var alene på kontoret og fór gennem toldforvalterens kontor ind i tjenesteboligen og kaldte højlydt på fru. Hun kom hurtigt løbende og kastede sig over manden med ordene »Jamen Hans, lille Hans dog!«. Imens ringede jeg efter læge. Der fulgte nogen tids sygehusophold - og efter den tid gik chefen altid meget forsigtigt op og ned ad trapper. Det var en hjerneblødning. Forholdet mellem Jensen og mig blev aldrig godt. Jeg fik dagligt at vide, at min forgænger Wexel havde været en helt anderledes dygtig elev, mens jeg nærmest var en klodrian.

Således henrandt mit første år i Toldvæsenet, men jeg holdt ud. Ingen defaultisme fik lov at ødelægge mine fremtidsplaner, selv om humøret ofte var sløjt. Jeg havde trods alt sat min lid til en fremtid i Toldvæsenet. Men en morgen kom posten med et af »de interessante« breve fra Tolddepartementet. Det var sådanne breve, man fore-

tog gennemlysning af for om muligt at se teksten, før toldforvalteren kom ind på sit kontor. Kun han måtte sprætte konvolutterne op. Stor var min glæde, da konvolutten indeholdt et brev med min forflyttelse til den lille nordfynske by Bogense fra 1. marts 1939. Et henrykt brev afgik omgående til hjemmet i Fredericia. Årsagen til denne ganske uventede forflyttelse var, at toldforvalter, cand.polit. V. Spanner, Bogense, havde forlangt at få en anden-års toldelev. Jeg husker ikke, hvem min forgænger i Bogense var, men ham blev jeg aldrig mindet om som »bedre«, så Spanner må stort set have været tilfreds med mig. Dog kom jeg engang til at udlevere forkerte stempelmærker til en registreret virksomhed; det var vist tobaksstempelmærker i stedet for chokolademærker, og fejlen blev naturligvis først opdaget efter, at mærkerne var anbragt på chokoladefakturaerne. Da klang Skræp! Spanner sendte mig hjem til mine forældre med nogle forblommede bemærkninger om, at sådan en idiot kunne man ikke bruge i Toldvæsenet. Efter et par dages forløb kom der dog besked fra Bogense Toldkammer om, at jeg omgående måtte komme tilbage. Det var toldassistent Aage Bohn-Jespersen, der ringede efter mig. Jeg blev med andre ord atter taget til nåde. Jeg fik stadig lov til at forblive i etaten. Spanner var i det hele taget en mand i særklasse. Akademiker - men ekspederet ud af Tolddepartementet i 1929 på grund af kværunderende optræden og »forvist« som toldforvalter til Bogense. I modsætning til toldforvalter Jensen i Lemvig var han aldeles uimponeret af Departementet, Overtoldinspektoratet og Revisionen. En middagsstund, da han var alene på toldkamret, havde han fortoldt nogle kasser med metervarer. Det fremgik af hans attestation af klareringsangivelsen, at nettovægten var betydelig højere end bruttovægten. Da jeg høfligt gjorde ham opmærksom på forholdet, bandede han og fandt så ud af den rigtige attestation på bagsiden af klareringsangivelsen.

Bogense Toldkammer, fotograferet 1944.

Hen på efteråret 1939 skulle Spanner efter planen undervise mig lidt i toldlovens mysterier. Jeg satte mig ærbødigst ind foran ham på toldforvalterkontoret, og han begyndte forfra i toldtariffen. Jeg tror ikke, vi nåede stort længere end til løbe-nr 50 eller deromkring, før han udbød: »Nej, jeg gider faneme ikke mere, det kan De ligeså godt selv finde ud af«. Han døjede iøvrigt med astma og måtte sidde op i sengen og sove, hvilket måske ikke har givet ham den fornødne nattehvil. Så var han medlem af Skyttebrødrelouet i Bogense. Jeg husker en sommerdag, at brødrene drog til skovs fra den tidlige morgenstund. Om aftenen, da brødrene returnerede til byen, kneb det med ballancen også for Spanner. Processionen sluttede foran byens Rådhus, hvor en stor manufakturhandler fra byen kom med noget fordruekt sludder om »at vi er her samlet en kreds af byens bedste borgere« - og så blev der slut-

Udsigt fra havnen op imod kirkebakken i Bogense. Den første krigsvinter 1939/40 var en rigtig fimbulvinter med tilfrosne bælter.

Havnen i Bogense i 1939.

tet af med et nifoldigt leve for Kong Christian X. Ak ja, sikken en forestilling, men jeg kunne nu godt lide Spanner.

Fra toldassistent Aage Bohn-Jespersens tid husker jeg iøvrigt en pudsigt episode. Spanner og han var blevet uenige om et tarifieringsspørgsmål eller noget andet. Spanner tog det på den måde, at han råbte ud til Bohn-Jespersen »Lille Dengse kom her ind og sæt dig på fars skød, så skal jeg forklare dig sagen«. Ikke nogen helt almindelig handle måde. Det kunne man vanskeligt forestille sig i dag. Der er gået meget af charmen tabt indenfor etaten - desværre.

Bohn-Jespersen afløstes af toldassistent Eigil Bagger fra Randers, der var et charmerende menneske. Han var et aldeles prægtigt menneske at samarbejde med - og så sad han altid og sang til arbejdet f.eks. Karen Jønssons lille vemodige schlager »Hvorfor er Lykken så lunefuld, og hvorfor er Glæden så kort«. Det skyldtes Bag-

ger, at jeg kom til at holde at denne lille dybsindige sang. Og så var der »Lille fugl nu er du fløjet, bladløs rosenbusken står«, som af uvisse grunde blev til »Lille fløj nu er du fuglet, rodløs bladebusken står«. Jeg ved ikke, hvorfor man husker sådan noget.

Men nu er vi nået til september måned 1939, og der sker alvorlige ting udenfor toldkamrets mure. Mørke skyer begynder at trække sammen over Europas himmel. I 1938 var det lykkedes Chamberlain at »udskyde« krigsopgøret i eet år - men til trods for ultimative advarsler fra England til Hitlers Tyskland om at afholde sig fra at angribe Polen, overskred den tyske hær den 1. september 1939 den polsk/tyske grænse, og da man var uden noget officielt svar fra den tyske Regering i Berlin, erklærede England den 3. september Tyskland krig. Det var en lun søndag i september, at budskabet om eftermiddagen blev sendt over radioen. Det var som tankerne for en stund stod stille. En ufattelig situation var indtrådt. Frankrig erklærede samme eftermiddag Tyskland krig. Netop i disse dage havde jeg forelsket mig dødeligt i en meget smuk kvinde fra KFUK, hvis far var indremissionær i Bogense. Hun blev 8 år senere - i julen 1947 - min hustru. Men begyndelsen var så usikker. Hvilken uforglemmelig tidsperiode i mit liv. Hvordan jeg bar mig ad med at koncentrere mig om arbejdet på toldkamret, fatter jeg næppe i dag. Det var vist meget svært.

Efter krigsudbruddet vedtog den daværende Stauning-regering nogle kriseløve om forhøjelse af de traditionelle forbrugsafgifter (tobaksvarer og stærke drikke). Også cigaretter og røgtobak, der lå hos detailhandlerne, skulle beskattes med de forhøjede satser - så vi fik pludselig travlt. Toldkamret modtog stabler af cigaret- og røgtobaksmærker, der skulle afsættes til detailhandlerne til ommærkning af detailbeholdningerne. Det kom til at gå hektisk til. En overgang stod de handlende i kø foran toldkamret og op ad den stejle trappe til »Comptoir«. En handlende, der

havde kæmpet sig frem til forreste række, insisterede på at få sine mærker udleveret omgående. Spanner svarede med et skuldertræk »Sæt Dem ned for Satan og vent, til det bliver Deres tur«. De første mærker, vi modtog, var både gummierede og perforerede, de næste var perforerede men ikke gummierede, og til sidst var mærkerne hverken perforerede eller gummierede. De handlende måtte klippe dem ud med saks og klæbe dem på pakningerne med almindelig lim. Da »uvejret« var drevet over, skulle der egentlig foretages en regnskabsmæssig opgørelse af stempelmærkerne (tilgang, afgang og beholdning), men det viste sig hurtigt at være en temmelig umulig opgave. Til sidst fik samtlige toldkamre bare besked på at pakke alle resterende mærker sammen og sende hele restmaterialet ind til Tobaksbeskatningen.

Krigen begyndte snart at kunne mærkes. Flere danske handelsskibe blev torpederet i Nordsøen, bl.a. husker jeg D/S VENDIA, som jeg havde ekspederet i Lemvig i 1938, når der lossedes kul derovre ved Lemvig Kul Kompagni. Det blev en mørk og iskold vinter, vi gik ind til, og krigen satte snart sit præg på hele samfundslivet. For Toldvæsenet blev selve toldsiden efterhånden svækket, idet importen som følge af krigstilstandene stagnerede. Toldvæsenets arbejdsområde blev præget af »midlertidige« forbrugsafgifter, som regeringen gennemførte. Selv gik jeg på Bogense Toldkammer i tunge tanker, hvilket nok også skyldtes kærestesorger. Jeg frøs i mere end een forstand i denne vinter, hvor Båring Vig frøs helt til, og en damper lå indefrosset derude hele vinteren til foråret 1940. Da den svære is omsider brød op ved forårstide, så der bask ud ved kysterne udfor Bogense, det blev til Grønlands-landskaber.

I februar måned 1940 kom der så besked fra Tolddepartementet om, at jeg fra 1. marts 1940 var forflyttet til Fredericia Toldkammer. Det var det såkaldte vejerbodskursus, der skulle foregå i min hjemby.

I en trist stemning forlod jeg Bogen- se i vinterkulden den 28. februar 1940. Først i 1942 genser jeg min senere hustru en mørk aften i Odense ved et tilfældigt møde, hvilket dog ikke førte til nogen afklaring.

Den 1. marts 1940 meldte jeg mig til tjeneste på Fredericia Toldkammer. Jeg husker, at toldforvalter J.M. Brandt sad ved sit skrivebord med en skrivelse fra »Krigsministeriet« i hånden. Et sådant ministerium må vi således have haft på dette tidspunkt. Så var der iøvrigt flinke mennesker at hilse på som overtoldkontrollør H.A. Svane, overtoldassistent C.J. Christensen (Bolchevikken), samt toldassistenterne R. Robertsen, C.F. Johnsen og N. Christensen. Jeg var glad for vejerbodstiden i min barndomsby. Atter kunne jeg for en kort tid bo derhjemme hos mine forældre og så netop på dette skæbnesvangre tidspunkt i landets historie.

Vi nåede ind i april måned 1940, og med foråret kom så den tyske besættelse.

Jeg husker, at jeg den 8. april om aftenen i mit barndomshjem havde besøg af journalist Jørgensen fra Bogen- se, en broder til overkontrollør N.C. Jørgensen, Padborg (præstesønner fra Kauslunde). Han var meget betænkelig ved situationen, og det skyldtes ham, at jeg blev klar over, at noget voldsomt ville ske den næste morgen. Far var til tjeneste denne morgen, da de første tyske flyvemaskiner hørtes over Fredericia.

Det blev en underlig dag på Fredericia Toldkammer (der var vist kun 12 pakker på dagens postfortegnelse). Det meste af dagen hang vi oppe i tagvinduet og kiggede ud imod Sandal, hvor vi kunne øjne »de grønne«, der var ilandsat i Middelfart og først om aftenen marcherede ind i Fredericia ad Norgesgade. Om aftenen gik jeg en tur og befandt mig netop i Norgesgade på dette tidspunkt. Jeg husker, at en mand blev strakt til jorden af en geværkolbe, da han var uforsigtig. Derefter blev gaderne med ét tomme. Tyskerne gik op til hotel »Viktoria« i Vendersgade. Et nyt afsnit af

Danmarkshistorien var indledt denne mørke og ufattelige dag. Nede på banegården rullede det ene sydfra kommende militærtog efter det andet nordpå, og stemningen var dystert og grænsede til mørk depression. Kort tid efter besættelsen indfandt nogle tyske officerer sig på toldkamret, som herefter blev nødt til at træde i forbindelse med det tyske »Hafenüberwachungsstelle«, som skulle have besked om alle ankommande og afgående skibe. Ved et skibs afsejling mødte som regel en tysk marine- soldat og gjorde notater.

Sommeren 1940 var varm og dejlig, men de fleste var vel nærmest paralyserede over tyskernes fremstormen i Europa. Holland, Belgien og Frankrig blev rendt over ende. Det var svært at fatte, hvad der skete.

I december 1940 bestod jeg fageksamen og blev herefter fra 1. januar 1941 forflyttet til Odense Toldkammer med tjeneste ved Toldkassererkontoret.

Når jeg tænker tilbage på denne tid, forekommer det mig, at en stor del af kontortiden gik med at stemple »Tøjkort« ugyldige. Det var rationeringskort til tøj og skotøj, som de handlende kunne benytte som betaling til Toldvæsenet for skyldige omsætningsafgifter.

Jeg vil benytte lejligheden til her at minde kontorassistent Karen Knudsen, som med fast hånd styrede alle kontorets kasseforretninger. Vi unge mennesker på kontoret fik ikke lov til at gå om aftenen, før frøken Knudsen fik sin kasse til at stemme.

Under krigen opkrævedes en særlig importafgift, der så vidt jeg erindrer udgjorde 10 % af toldberegningens værdien. Toldopsynet glemte ofte at attestere for denne »ekstratold«. I Odense måtte vi fra kontoret ofte ned i vejerboden og have denne afgift føjet til, inden vi foretog beregningerne på klareringsangivelsen.

Toldkasserer Christiansen var en behagelig mand med udpræget sans for orden og systematik. Jeg erindrer ikke, at der på noget tidspunkt var uoverensstemmelser mellem toldkassereren og personalet.

Toldinspektør P.S. Jørsboe var en meget dygtig embedsmand, men dersom man ikke hørte til »inderkredsen om Jørsboe« var det bedst at holde sig på afstand. Toldinspektøren var en meget fremstormende type og lidt for overvældende for de svagere sjæle. Et pudsigt træk kan nævnes. Efter krigen var jeg engang på rejse til København. Over Sjælland stod jeg i sidegangen i toget og så ud over »Sjølunds fagre sletter«. Så blev jeg med et presset op med næsen imod vinduet af en forbipasserende rejssende. Jeg tænkte uvilkårligt »det kan kun være Jørsboe fra Odense«. Så vendte jeg mig om - det var virkelig ham!

Efter min udnævnelse til toldmedhjælper i 1941 håbede jeg på at få lov til at gennemføre min medhjælperperiode i Odense, men i de unge år gik det ikke altid efter ønske. Fra 1. maj 1942 blev jeg ganske uventet forflyttet til Gråsten og måtte uden lyst til sagen rejse ned til det sønderjyske. Toldforvalter Aksel Madsen var imidlertid en ganske hyggelig mand. Der var bare visse formaliteter, som hørte til dagens »uorden«. Om morgenen kom toldforvalteren over med den opsprættede post og med piben tændt. Da han samtidig skulle åbne og lukke døren til kontoret, endte det altid med, at han tabte det hele på gulvet indbefattet piben - og det var så min opgave at samle det op samtidig med, at gløderne fra piben brændte små huller i dagens indgående post. Om aftenen kom han ofte over og sagde »Jeg kan ikke få kassen til at stemme!«. Og så var det min opgave at gå med ham over og pege på tallet, der viste toldkamrets beholdning på postgirokontoen. »Toldforvalteren har glemt at tage højde for beholdningen på postgirokontoen!«. Så sad han lidt og kiggede på tallene - og så kom der et langt fløjt, hvilket skulle udlægges sådan, at nu havde han forstået sagen. Han var en meget venlig mand, med hvem jeg havde et fortræffeligt samarbejde.

Min tid i Sønderjylland kom i denne omgang til at vare til den 1. november 1943,

Ejner Viggo Petersen som toldmedhjælper på Gedser- Warnemünde Ruten 1.11.43. Uniformen var som for en toldassistent, og da jeg endnu ikke var udnævnt til toldassistent, måtte jeg egentlig ikke have kroner over de to sløjfer på reverserne, ej heller på huen. Eftersom jeg de facto gjorde tjeneste som assistent, blev der ikke sagt noget til min ureglementerede uniformering.

da noget uventet indtrådte. Jeg har aldrig stået som eksponent for den højere sagskundskab indenfor Toldvæsenet - men snarere som eksponent for en sans for orden og systematik i egne skriftlige arbejder. Derfor har jeg altid befundet mig bedst ved skrivebordet hjemme på toldkamret - og mindre godt tilpas ude i de registrerede virksomheder. Dette er iøvrigt en gammel-

kendt problematik indenfor Toldetaten. Jeg gjorde derfor god fyldest på kontoret på Gråsten Toldkammer, og min forflyttelse 1. november 1943 til Gedser-Warnemünde Ruten, hvor jeg nu kom til en robust opsynstjeneste, var så usaglig, som noget kunne være. Her gik ingen bedømmelses-procedure forud. Overtoldinspektoratet for Jylland ringede i oktober 1943 rundt til toldkammerne og efterlyste en mand, der var villig til at lade sig forflytte til denne udpost, som Gedser-Warnemünde Ruten på dette tidspunkt måtte siges at være - der var bl.a. udlagt miner i Østersøen - og så tog man et uheldigt emne som mig, der ud fra mine gamle romantiske opfattelser af Toldvæsenet havde anskaffet mig en fin toldassistentuniform med sløjfer og kroner, som jeg slet ikke havde brug for i Gråsten. Toldforvalter Aksel Madsen syntes vist nærmest det var morsomt, at jeg sad i uniform på kontoret. Nu kunne han meddele Overtoldinspektoratet, at »her sidder en mand i fin ny uniform og vil gerne tage derned«. Det føltes som at »melde sig til fremmedlegionen«, men forklaringen var den, at jeg led af kærestesorger.

Allerede den næste dag rejste jeg fra Gråsten uden at have modtaget forflyttelsesskrivelsen fra Departementet for Told- og Forbrugsafgifter - den blev eftersendt til Gedser Toldkammer.

Jeg gjorde undervejs ophold i Fredericia, og mine forældre blev meget bekymrede over min beslutning. Det blev en svær afsked ved denne lejlighed.

Med sidste aften tog den 31. oktober 1943 ankom jeg til Gedser, der henlå i buldrende mørke. Fyrets vifteformede lys var det eneste lys i natten.

Toldmedhjælper L.P.B. Jørgensen stod på Banegården (nu kendt fra MATADOR) og tog imod mig og inviterede mig hjem på et stykke natmad. Jørgensen var min kursuskammerat, og vi havde gjort tjeneste sammen på Toldkassererkontoret i Odense. Nu sad han som nygift med kone og barn i en lille lejlighed i Gedser. Jeg blev

gæstfrit modtaget og fik også lidt tiltrængt nattesøvn, men allerede om morgenen skulle jeg på tur I (Rejsegodseftersyn i Warnemünde), som Jørgensen forklarede mig, og han sørgede også for, at jeg kom om bord i D/F »Danmark«. Jeg var rejst til Gedser i fuld uniform, og jeg var så med et blevet grænsetolder. Jeg husker ikke så meget om denne min første tjenestetur over Østersøen, men der var noget, der gjorde et vældigt indtryk på mig. Oppe i 1. klasses rygesalon blev jeg præsenteret for overtoldassistent O.S. Rasmussen, der var overopsyn på denne tur på denne mørke novembermorgen. Det var et imponerende syn. Rasmussen var en bredskuldret mand, og i brystlommen på hans elegante uniform sad et ureglementeret pyntelommeværk. Han stod i samtale med kaptajn Nissen og slog elegant ud med armene, og han havde vist lige fået tændt en cigaret. Vi kunne om morgenen købe 20 stk. ubanderolerede cigaretter - Regie Turque - hos restauratør Gudman. Rasmussen var et herligt menneske, som jeg fik varm sympati for. I en mørk og alvorlig tid blev han et muntret lyspunkt. Der var altid noget festligt over tjenesteturene sammen med ham. Han havde altid et stort lager af historier at underholde med. I Warnemünde havde vi om formiddagen nogle timers ophold, mens vi ventede på togene fra Berlin og Hamburg. Så gik vi gerne ud langs »am Strom« - og så gik snakken jo. Det kunne være ganske hyggeligt, og jeg vil altid minde disse timer.

Tjenesten på ruten var opdelt således:

Tur I	Rejsegodseftersyn i Warnemünde
Tur II	Udførselskontrol i toget fra Næstved til Gedser
Tur IIx	Udførselskontrol i toget fra København til Gedser.

Bemærkninger til tur IIx: Tjenesten omfattede observationer på og omkring Københavns Hovedbanegård, hvor vi tog en civil

overfrakke uden på uniformen og lod uniformshuen ligge i tjenestemappen.

Gedser-Expressen havde forrest et antal vogne forbeholdt rejsende til udlandet, en enkelt vogn til indenlandsrejsende og derefter en hale af værnemagtsvogne. I de sidste vogne havde vi principielt intet at gøre, og så var det i realiteten her, at varerne blev slæbt ud af landet. Det var imidlertid blevet en yndet trafik, at rejsende til udlandet for gode ord og betaling fik tyske soldater til at overtage de kufferter, der ikke tålte Toldvæsenets udførselskontrol. Mellemværendet blev så formentlig ordnet på færgen eller i Warnemünde. Derfor måtte vi bruge vort skarpe blik under observationstjenesten i København. I toget skulle man huske den rejsendes udseende og helst også de implicerede soldaters udseende, ligesom man gerne skulle have rede på antallet af kufferter, der var blevet overdraget

værnemagten. Det kunne volde vanskeligheder at få trådene redet ud inden togets ankomst til Gedser. De rejsende var ofte utilbøjelige til at indrømme noget, men som regel lykkedes det at få en tilståelse, og så gik turen ned i værnemagtsvognene for tilvejebringelse af bagagen. Rapportudfærdigelsen foregik i toget, men måtte undertiden afsluttes hos Kriminalpolitiet i Gedser med samtidig aflevering af defraudanten og den konfiskerede bagage. I alvorlige tilfælde gik turen for den uheldige rejsende til arresten i Nykøbing F. Kollegærne, der stod på toget i Næstved (tur II) foretog gerne den rutinemæssige udførselskontrol af de øvrige rejsende i toget. Der blev anvendt klæbemærker med forskellige farver og bogstaver for hver dag, og toldopsynet ved færgen skulle kontrollere de rejsendes bagage på dette grundlag. Manglede der klæbemærker på bagagen, når den

Udførselskontrol i Gedser for rejsende til Warnemünde. Billedet stammer fra en lidt senere tid, 1948.

rejsende gik om bord i færgen, fik den pågældende endnu et eftersyn i visitationslokalet. Der blev også udfærdiget rapporter ved færgen. Kaptajn Kjelsmark kunne undertiden blive utålmodig, dersom ekspeditionerne ved færgen trak lidt ud. Så lød dampfløjten!

Men tilbage til min første tur til Warnemünde. Hjemkommet til Gedser meldte jeg mig til tjeneste hos toldforvalter Dirck, som jeg straks fik et godt indtryk af. Han var en ældre og behagelig mand. Hvad han har tænkt om mig, får jeg aldrig at vide, men jeg følte, at han var mig velvillig stemt og dertil meget forstående. Det lykkedes mig at gennemføre tjenesten på Ruten indtil krigen sluttede i maj måned 1945, men det var ofte forbundet med store vanskeligheder, da jeg ikke følte mig på den rette hylde. Alligevel vil jeg gerne minde denne tid, da den var så rig på usædvanlige oplevelser. Alt foregik jo i krigens skygger, og disse skygger blev meget mørke, jo længere vi nåede frem mod afslutningen, sluspillet om jeg så må sige.

Den næste dag havde jeg så tur II til Næstved. Det var vist toldkontrollør Kaj Møller, der var overopsyn på denne tur. Desværre fik jeg aldrig et godt forhold til kontrollør Møller, der ikke kunne acceptere min »grønne ungdom«. Her var overtoldassistent O.S. Rasmussen mere liberal. Jeg blev så instrueret om varetagelsen af udførselskontrollen, som jo var den væsentligste tjeneste på dette tidspunkt. Det var toldassistent S.E. Aksbro, der havde tjeneste på denne tur til Næstved. Aksbro var meget dygtig og meget nidkær i tjenesten, og han skrev et betydeligt antal rapporter på overtrædelse af loven om udførselsforbud. Jeg var meget imponeret. Toldassistent Aksbro havde iøvrigt en meget speciel måde at foretage udførselskontrollen på. Havde han en observation i baghånden, skulle han nok få den rejsende til at indrømme, at han havde bagage nede i værnemagtsvognene. Det var som kattens leg med musen. Til at begynde med var A.

venligheden selv. »Sæt Dem nu ned, vi skal jo være gode ved hinanden osv...«, og så med ét kom omslaget »Hvor har De så den øvrige bagage?«. Jeg har oplevet, at den rejsende brød fuldkommen sammen og gav sig til at græde.

Men A. gik i det hele taget grundigt til værks. Engang lykkedes det ham at finde et par guldringe indstegt i en frikadelle. Den var fin! Den kom sandelig også i avisen.

Man skulle stå tidligt op, når man skulle på tur I. D/F Danmark sejlede fra Gedser kl. 5 om morgenen. Jeg fik tilladelse af kaptajn Nissen til at overnatte i tjenestekahytten på færgen - så var man da sikker på at komme med over.

På det sidste stykke vej til Warnemünde spiste vi toldere frokost oppe i restaurationen sammen med togpersonale og paspoliti. Når færgen var kommet ind i lejert i Warnemünde, varede det ikke længe før den lille rare stationsforstander Stehmann stod nede i den anden ende af restaurationen og gjorde tegn til overtjener Florens om, hvor mange centimeter høj, snapsen skulle være. Det så meget pudsigt ud, og han har sikkert trængt til denne opmuntring for at klare jobbet. Han var en ældre embedsmand og træt af krigen.

Der er mange minder fra tjenesteturene til Warnemünde f.eks. et lille tarveligt restaurationsbesøg på Strandpromenaden. Jeg måtte ikke spille på klaveret. »Sie müssen hier nicht spielen!« forklarede tjeneren. Men hos Sahlsmann, tidligere tjener på D/F Schwerin og nu ejer af en lille Bierstube, men ikke ved promenaden, måtte man gerne både spille og synge »und trinken helles und dunkel Bier«. Overtoldassistent Jens Lybecker, der havde afløst O.S. Rasmussen, fortolkede engang her på uforlæmmelig vis »Jeg elsker dig du månelyse sommernat ...« til mit inspirerende accompagnement på klaveret. Sahlsmann var henrykt over den »atmosfære«, vi bragte med os, og modtog os altid med stor hjertelighed. Han var led og ked af Hitler og

krigen. »Schade, schade!« var hans tilbagevendende kommentar. Disse hyggelige formiddagstimer hos Sahlsmann vil jeg aldrig glemme. Trods alle mørke skyer kunne man føle megen glæde ved tilværelsen, og det kollegiale sammenhold blev ofte bestyrket gennem lyse og mørke timer. Men over Østersøen skulle vi, og det har næppe været ganske ufarligt. Det skete, at færgen sejlede gennem vraggods formentlig hidrørende fra minesprængte skibe. Østersøen kunne også vise tænder, så færgen fik svære vippeture undertiden med skruerne snurrende over vandet.

Men det var ikke bare Østersøen, der kunne få det til at gynges. Andre ting og sager kunne frembringe samme virkning. Der fandtes vist en skrivelse fra Overtoldinspektoratet for Østifterne, ifølge hvilken der ikke måtte nydes stærke drikke under tjenesten på Ruten, men der var vist ingen, der rigtig vidste, hvor den lå. Nu er der gået så mange år, siden disse begivenheder udspillede sig, så formentlig kan der skrives lige ud af posen.

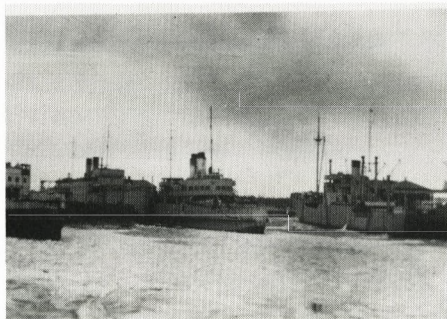
Godset i pakvognen skulle under overfarten fra Warnemünde til Gedser afstemmes med de af jernbanepakmesteren udfærdigede godsfortegnelser. Det skete en stormfuld dag, at en toldassistent stod vandret ud af pakvognen, da Østersøen gav færgen en vippetur. At den pågældende slap fra dette uheld uden nævneværdige knubs, skyldes vist den omstændighed, at påvirkede personer ofte krummer sig sammen og lander ganske elegant. Selv om jeg ikke var den rette mand på ruten, kunne også jeg være heldig med hensyn til rapportudfærdigelser. Engang gjorde jeg en temmelig kraftig iagttagelse endda oppe på Vesterbrogade. En rejsende overlod temmelig mange og svære kufferter til nogle tyske soldater. Da vi senere havde den pågældende til kontrol i toget mellem København og Næstved, ville han intet indrømme - og forsikrede »ved sin gamle mors blødende hjerte« at han ikke havde mere bagage. Kufferterne blev dog fundet nede i vær-

nemagtsvognene, inden toget holdt på Næstved station - hvor den rejsende i et upåagtet øjeblik så sit snit til at stå af toget. Vi stod herefter tilbage med 4-5 kufferter, der alle viste sig at indeholde smør, men defraudanten havde vi altså ikke. Der blev udfærdiget rapport og godset afleveret til kriminalpolitiet i Gedser som konfiskeret.

De indtraf mange dramatiske begivenheder under tjenesten på Ruten.

1. pinsedag 1944 havde jeg tur I til Warnemünde. Det var en meget smuk og klar solskinsdag, og spadsereturen ud langs am Strom havde været så vellykket. Ved middagstid befandt holdet sig i toldhallen, da der pludselig blev blæst luftalarm. Alarmen kom meget sent, for på et øjeblik angreb RAF, og vi nåede ikke i beskyttelsesrum. Vi søgte tilflugt under bordene i toldhallen, og her lå vi, mens jorden rystede under os, og kalkstøv dryssede ned fra loftterne. Jeg synes endnu, jeg kan høre bomberne blive udløst deroppe. Jeg var ærlig talt bange for mit liv, og den tanke meldte sig, at man måske også ville bombe færgelejerne. Angrebet varede temmelig længe og gjaldt flyvemaskinefabrikkerne (Heinkelwerke). Det var en skyfri forårsdag, men da afblæsningen kom, og vi atter befandt os ude i det fri, var det blevet mørkt som natten, kun lysskærene fra de mange brande lyste op. Lidt efter kom togene fra Berlin og Hamburg ind med forskræmte passagerer, der ligesom os selv var lidt distraerede under toldeftersynet. Ved hjemkomsten til Gedser stod vore bekymrede kollegaer og tog hjerteligt imod os.

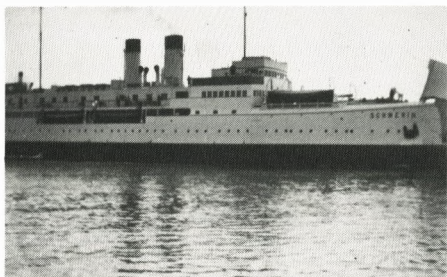
Engang i efteråret 1944 måtte jeg med holdet overnatte i Warnemünde på grund af et uheld ved færgelejerne i Gedser. Den lille tyske færge D/F Mecklenburg havde tabt nogle vogne ved indsejling i lejet. Bufferne var slået for tidligt fra, og samtidig tørnede færgen mod bolværket. Tyskerne havde for meget hastværk med at nå op i byen og handle. Vi måtte blive i Warnemünde og overnattede på Hotel am Strom

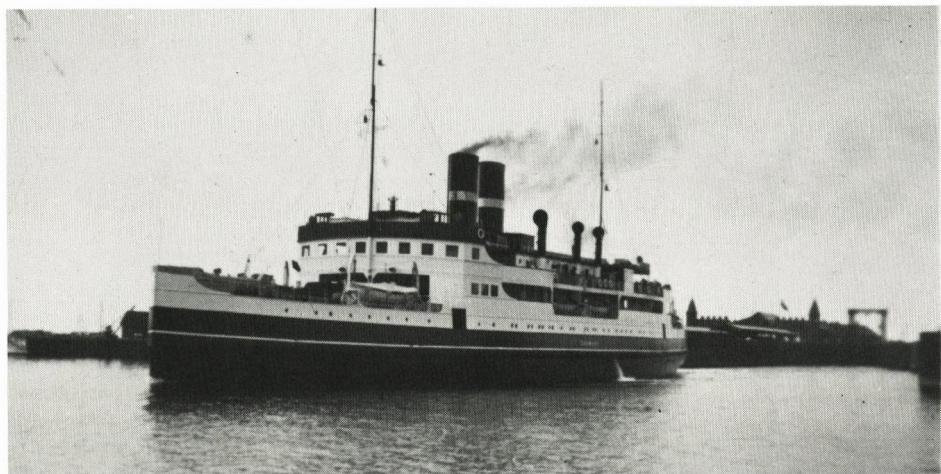
Her ligger tre færger side om side, fra venstre D/F Danmark, D/F Schwerin og D/F Mecklenburg.

Den tyske dampfærge Mecklenburg på vej over Østersøen under en streng isvinter.

Den tyske D/F Schwerin. Før krigen var den malet kridhvid og blev kaldt for Østersøens Svane. Midtskibs var der en mægtig elegant trappe, der førte fra bunden af skibet og op til de øverste restaurationslokaler. Under krigen var færgen malet pansergrå og i lighed med D/F Mecklenburg armeret med antiluftskyts. Schwerin blev bombet sønder og sammen under et luftangreb på Rostock, hvor den lå på værft.

D/F Danmark, Gedser - Warnemünde ruten.

langt ude ved kysten. Hotellet var kamoufleret og faldt sammen med de omgivende skove. Det eneste, vi kunne få at spise, var groft rugbrød og sursild, men sengene var bløde og gode. Det var et prægtigt syn, da overtoldassistent O.S. Rasmussen i pyjamas sprang i den ene seng. Jeg glemte over dette syn for en stund, at der var krig i Europa. O.S. Rasmussen gik under navnene »Dobbelt Ras« og »Mikrofon Ras«. Den første betegnelse hidrørte fra underskriften, hvor det med hiv og sving så ud, som skrev han »R« to gange. Den anden betegnelse skyldtes Rasmussens forkærlighed for færgens mikrofonanlæg. Hvad enten der var toldforretninger at foretage på tilbageturen eller ej, så skulle han partout op i radiatorummet og kalde ud, den fornøjelse ville han ikke undvære.

På tur IIX til København tog vi ind med eftermiddagstoget ofte i forlængelse af tur I og overnattede på tjenesteværelse på Københavns Hovedbanegaard. Stedet var »tårnet« over imod Istedgade, og der var et værelse til overopsynet med een seng og et værelse med to senge til toldassistenterne. I krigens sidste tid føltes det ofte utrygt, og man kunne ligge og lytte til natlige skyderier i Københavns gader, hvilket ikke befordrede søvnen. I en periode mente nogle kollegaer at have observeret fordægtige skikkelser på det åbne tag mellem tårnet og hovedbygningen, ligesom et vandfad i forgangen en sen natteime faldt ned med et brag. Efter disse oplevelser anskaffede toldassistent S.E. Aksbro sig en svær knip-pel, som han herefter altid havde med i sin tjenestemappe. Den nazistiske presse havde iøvrigt været ude efter os med en artikel »Benytter Toldvæsenet sig af stikkere på Hovedbanegaarden?«.

I togets tjenestekupe havde vi ofte selskab af paspolitiet, og så blev der jo også snakket om andet end tjenesten. Der blev også fortalt drøje vittigheder. Det var ikke altid let at være ganske ung mand på ruten. En kriminalassistent udbredte sig engang om, at hans højeste ønske altid havde væ-

ret at elske med en kvinde på det højeste sted af Møens klint og så bagefter sparke hende ud i vandet og høre plasket dernede. Det var vist, hvad man kunne kalde velvoksen mandfolkesnak. Tiden kunne ellers nok mane til alvor.

Tyskerne var meget uforsigtige. Engang kom D/F Mecklenburg ind til Warnemünde som middagsfærge og havde undervejs været i regulær ildkamp med RAF. Færgen var udstyret med seks luftværnskanoner. Der flød blod ned fra luftværnskanonerne, og kvæstede marinesoldater blev båret i land. Jeg stod ved lejet og så det hele. Færgens skorstenene var blevet svært gennemhullede. Det var med blandede følelser man denne dag gik om bord i dette »krigsskib« og sejlede tilbage til Gedser. Der blev med mellemrum meldt luftalarm under overfarten »Achtung! Tiefflieger! Alle Reisende haben sofort unter Deck zu gehen!«. Så måtte vi opholde os under dækket uden at vide, hvad tyskerne kunne finde på deroppe. Det var meget utrygt. Forøvrigt var D/F Schwerin, den fordums så stolte »Østersøens svane« med de smukke saloner og med den kridhvide farve (under krigen malet pansergrå), blevet bombet sønder og sammen under ophold på værft i Rostock. Vraget lå en overgang i det ene leje i Warnemünde, og jeg var om bord og beskue de sørgelige rester af skibet.

Den 19. september 1944 viste tyskerne sig fra den lumske side, og under en falsk luftalarm overfaldt de det danske politi. Det gik også ud over kriminalpolitiet i Gedser, der herefter forsvandt fra ruten. Jeg stod i Warnemünde, da middagsfærgen kom ind med danske polititjenestemænd på vej under bevogtning til tyske koncentrationslejre. Der var flere af de kendte ansigter fra Gedser. Det var en bitter dag. Vi løb bagefter og afleverede så mange cigaretter, som det var os muligt, og hvad hjalp det hele? Vi knyttede hænderne og havde svært ved at koncentrere os om toldeftersynet. Senere bredte det rygter sig, at det næste gang gjaldt tolderne, og

Dampfærge Danmark blev lige før krigsafslutningen sænket af færgens eget personale. Jeg synes endnu, jeg kan høre det voldsomme brag, det gav, da skydebomuldet ved skruerakslerne sprang i luften.

for en sikkerheds skyld var vi alle på kommunekontoret i Gedser for at få udstedt falske legitimationskort. På mit kort var stillingsbetegnelsen anført som »kommis«. Der blev dog ikke brug for disse kort, men tjenesten undergik forandringer. Rapporterne vedrørende overtrædelse af loven om udførselsforbud kunne ikke mere afleveres til kriminalpolitiet, men blev opbevaret på Gedser Toldkammer, mens de konfiskerede varer blev oplagt i pakhuset. Efter befrielsen i maj måned 1945, da administrationen atter kom i gang, blev sagerne indsendt til retslig afgørelse. Efter min forflyttelse til Inspektoratet for Omsætningsafgifter i august 1945 blev jeg nogle gange indkaldt til retsmøde i Østre Landsret. Ved et af disse møder havde jeg fornøjelsen af atter at træffe overtoldassistent O.S. Rasmussen,

der nu var blevet toldkontrollør i Hobro.

Toldassistent R. Foldager, der var tjenestegørende på ruten, blev frihedskæmper og måtte på et tidspunkt gå under jorden. Han blev imidlertid arresteret af tyskerne i en lejlighed i København hos en forhenværende orlogskaptajn Nellesen, hvorefter han sad 7 måneder delvis i enecelle i Vestre Fængsel for så at blive sendt sydpå med et lille ophold i Frøslev for at ende i Neuengamme, hvor han var sammen med en del af de deporterede gendarmere. I april måned 1945 blev Foldager i Bernadottetransporterne sendt til Sverige.

Efterhånden som vi nærmede os krigsafslutningen, blev stemningen nærmest uhyggelig i Gedser. De natlige bombardementer over Tyskland tiltog i styrke, og runderne klirrede voldsomt om natten bl.a. når

Kiel og Lübeck blev bombet. Krigshandlerne trak stadig længere nordpå gennem Tyskland, og man frygtede for til sidst at blive krigsskueplads.

I foråret 1945 blev D/F Danmark sænket i lejet i Gedser af færgens egne matroser og maskinpersonale. Jeg lå og sov på mit værelse hos toldforvalter K.A. Nielsen den morgen, det skete. Jeg synes endnu, jeg kan høre det meget voldsomme brag. Alt, hvad der var af flasker oppe i restaurationen, blev knust. Den tyske kommandant i Gedser, en ældre hvidhåret og krigstræt mand, var oppe og beskue ødelæggelsernes vederstyggelighed. Jeg synes endnu, jeg kan høre ham jamre »Ach, ach - Schade ...!

Jeg erindrer ikke, hvornår ruten faktisk indstillede den normale trafik efter køreplanerne, og jeg har ikke kunnet få det oplyst hos Generaldirektoratet for Statsbanerne i København. Den lille tyske færge D/F Mecklenburg var ene om at klare overfarten til sidst.

Lørdag den 28. april 1945 var jeg på tilbagerejse til Gedser efter nogle feriedage i Fredericia. I Næstved skulle jeg skifte til et fra København kommende tog, der denne aften var forsinket. De sydgående spor er imidlertid lige blevet sprængt ved sabotage kort før Lov station, og man har kun nået at retablere det ene spor. Den vagthavende trafikkontrollør på Næstved station lukker os ved en ulykkelig fejltagelse ud på det aflyste højre spor - og slår straks derefter katastrofealarm. Ulykken kan ikke afværges. Personalet på et sydfra kommende godstog, der passerer ulykkestoget kort før det når stedet med de manglende skinner, forsøger at bringe det til standsning ved at svinge med røde håndlygter, men forgæves! Selv sad jeg i den forreste vogn, da vi kørte fra Næstved. Der sad en mor med sin datter samt en tysk soldat, der alle tre blev dræbt. Jeg ville tænde min pibe, men opdagede, at det var en ikke-ryger kupé, hvorefter jeg gik tilbage i toget. Et par minutter efter løb toget af skinnerne og bore-

de sig op i en skrænt. Vognen, jeg sad i, knustes, men jeg reddede mig ud af vognen uden en skramme. Oppe på markerne holdt nu ambulancer med glimtende katastrofe-lamper. Det var en grim oplevelse at se de sårede, hvoraf flere havde alvorlige ben-skader hidrørende fra sammentrykkede sæder. Det var en enerverende nat med luf-ten fuld af RAF-fly, der bombede nede over Tyskland. Jeg fik min cykel ud af pakvognen og trak den op over skrænten og fandt da også landevejen til Vordingborg. Jeg trængte til frisk luft. I Vordingborg holdt et særtog, og ud på natten nåede jeg atter Gedser.

Umiddelbart før befrielsesbudskabet i radioen kom D/F Mecklenburg for fuld damp fra Warnemünde denne gang beskudt af russerne under panikagtig udsejling fra lejet. Om bord var færgens personale med familiemedlemmer. Nu var de flygtninge i det befriede Danmark.

Med krigsafslutningen var min tid på Gedser-Warnemünde Ruten forbi. Jeg vil aldrig glemme denne bevægede tid af mit liv i Toldvæsenets tjeneste.

Min vej gik herefter til Inspektoratet for Omsætningsafgifter, Haderslev, Holstebro for så at slutte i Herning, hvor jeg vil tilbringe min alderdom som pensioneret vice-toldinspektør.

Visse intensjoner har drevet mig til at nedskrive mine erindringer efter bedste evne. Ledetråden har ikke i egentlig forstand været det toldfaglige - men snarere at skildre mit liv levet inden for de rammer, som Toldvæsenet satte for det - ikke mindst under II. Verdenskrig. Jeg har inden for vor gamle etat truffet mange dejlige mennesker, som jeg mindes med glæde - ja, og så var der dem, jeg aldrig blev fortrolig med. Engang vil Gud samle mit livs tråde.

Med sådanne følelser vil jeg mindes det store persongalleri, som i min tjenestetid i Toldvæsenet har passeret hen over mit livs scene.

Med taknemmelighed i sinde har jeg nedskrevet disse linier.

Kongeligt toldtegn

Toldernes legitimation – Kongernes våben

Af Holger Munchaus Petersen

»Saa gifver Gud, hvad ham tilhør, og Kongen Told, som hannem bør«. Disse manende ord står på en loftroset, der efter sigende stammer fra den Toldkammerbygning, der blev opført 1733 i København. I dag findes rosetten i Toldmuseets udstilling.

Ordene kan tages som et vidnesbyrd om, hvor svært 1700-tallets toldere havde det med at kontrollere. Moralen var i hvert fald ikke særlig høj og det er muligvis årsagen til, at man har givet en af Jesu lignelser en tolmæssig fortolkning. Det var nu ikke den eneste gang, Det ny Testamente blev anvendt på denne måde.

December 1766 sendte Kancelliet en skrivelse til biskopperne om, at de på et forestående Landemode skulle »erindre« præsterne, at de ikke kun én gang, men gerne flere gange om året skulle »forholde« deres menigheder, hvor strafværdig en synd det var at handle med og omgås »Contrabandere og deslige ildesindede mennesker«, som af egenyttighed og udsigt til en ringe fortjeneste hindrede »de bedste indretninger i at nå den forønskede fulkommenhed«.

Disse folk og deres omgangskreds syndede både mod Kongens og Guds lov. Den ene gang om året, da der i alt fald skulle prædikes over dette emne, var den 23'ende søndag efter Trinitatis, hvor teksten var - og stadig er - den fra Mattæusevangeliet med farisæernes spørgsmål, om man havde lov til at give kejseren skat. »Men da Jesus mærkede deres ondskab, sagde han: »I hyklere, hvorfor stiller I fælde for mig? Vis mig skattens mønt!« De rakte ham en denar. Han siger til dem: »Hvis er det billede og den indskrift?« De svarede ham: »Kejserens«. Da siger han til dem: »Så gif

Kejseren, hvad Kejserens er, og Gud, hvad Guds er!« Da de hørte dette, undrede de sig, og de forlod ham og gik bort.«

Toldernes mulighed for at føre kontrol var fastlagt i Told- og Consumtionsforordningen. Deres rettigheder var præciseret, f.eks. i 1762 forordningen, hvis § 4 nævnte, at »Vore Toldbetjente skal nyde de friheder og rettigheder, hvilke vore andre civile-betjente i almindelighed er tillagte«.

I § 5 fortsattes: »Ingen må understå sig, at hindre eller modstå nogen af vore Toldbetjente udi de dem anbetroede forretninger«. Hvordan tolderne skulle legitimere sig, var straks en helt anden sag.

Ved normale forretninger, kan der ikke have været noget problem. Når tolderne sejlede ud for at møde og inkvirere et ankomende skib, medbragte han naturligvis en signet til at sætte laksegl på lugerne med. Når skibet var i havn, skulle skipperen henvende sig på Toldboden, og her var udvendigt et toldskilt, indenfor var der bl.a. stempler og signeter, der nok skulle yde den fornødne legitimation.

Den store vægt, der i alle forordninger lægges på, at tolderne passer godt på signeter og stempler, skyldes altså nok, at de også udgjorde toldernes legitimation.

I byportene, hvor consumtionsbetjentene havde deres virke, kan problemerne heller ikke have været af større omfang. Købstæderne var små og alle indbyggerne og landmændene fra de omliggende jorder kendte udmærket disse betjente.

Det var da heller ikke ved disse normale dagligdags arbejdssteder, at de store kontrolproblemer kunne opstå.

Smuglerier fandt selvfølgelig sted uden for de forordnede toldsteder. Derfor skulle

tolderne inkvirere »*langs stranden ved søkanten udi udhavnene og på øerne*«. 1768-forordningen bestemte her forretningsgangen: Såfremt der på en eller anden måde var mistanke om kontrabande i et hus ved søkanten eller på en ø, og ejeren vægrede sig ved at lukke op, så var betjenten berettiget til i vidners nærvær, »*at lade samme åbne, således som bedst ske kan*«. Dog indbyggerne måtte ikke lide nogen »*gevalt eller overlast*«.

Såfremt tolderen ikke »*selv skulle have set og formærket, eller af andre erholdt erfaring om*« kontabandevare, var det ikke tilladt at lave en hus-inkvisition. Hvis betjenten havde begrundet mistanke, så skulle han anmelde sagen til Generaltoldkammeret, hvorfra der kunne gives tilladelse til undersøgelse. Denne tilladelse skulle være skriftlig.

De opdagede ulovligheder har ikke været af tilfredsstillende omfang. Ved revision af toldregnskaberne kunne det klart aflæses, at der nogle steder blev indfortoldet betydelige kvanta af afgiftsbelagte varer, som salt, vin, fransk brændevin o.s.v., andre steder var disse varegrupper kun indført i ganske små mængder eller figurerede overhovedet ikke. Mistanke om, at der var noget galt, fik kongen til at befale Stiftsbefalings- og Amtmændene at »*have et vågent øje med toldbetjentenes opførsel*«. Herunder også, at der flittigt blev patruljeret i distrikterne.

Hvorvidt det var denne kontrol af kontrollen der fik tolderne mere ud på kontrol, er svært at sige. Kendsgerningen er, at der i 1770'erne opstod et betydeligt antal sager, hvor toldere led fysisk overlast. Den nye Consumtionsforordning af 1779, hvorefter det gamle system med forpagtning så godt som ophørte, har nok også sin andel, for der blev ansat mange nye mennesker under Generaltoldkammeret.

En ud af mange sager med overgreb mod Told- og consumtionsbetjentene fandt sted i Slagelse.

Personalet ved Slagelse consumtionssted bestod i 1779 af forvalter, kontrollør og 10 underbetjente. De gjorde tjeneste ved hovedkontoret og ved byens indfaldsveje, samt hvor kontrolopgaver krævede deres tilstedeværelse. I årets løb blev der foretaget 14 inkvireringer på landet efter ulovlig krophold og brændevinsbrænding. 3 gange blev der konstateret ulovligheder.

Uden for Slagelse lå også en militærlejr, og der var indgået aftale mellem den militære kommandant og consumtionsforvalteren om, at al proviant m.v., der blev tilført lejren, skulle være berigtiget i Slagelse og som bevis herpå have en consumtionskvittering, men forvalteren fik efterhånden mistanke om, at der foregik noget, der ikke var dækket af aftalen.

To underbetjente blev derfor 1. juni 1779 om aftenen sendt ud til lejren for at se om der blev ført brændevin eller andet ind i lejren uden kvittering.

Henad midnat gik de to underbetjente ind i et oplyst markedenderitelt, hvor der udskænktes brændevin, de trængte nemlig til en opstrammer. Sådan havde de også gjort ved tidligere lejligheder, men denne gang tilkaldtes lejr vagten og de blev arresteret. Den første undskyldning for arrestationen var, at man ikke vidste, hvem de (consumtionsbetjentene) var. Denne undskyldning holdt dog ikke for en nærmere prøvelse. Vagtchefen vidste udmærket, at de to mænd var under-consumtionsbetjente. De blev alligevel puttet i fangehullet og om morgenen eskorteret af 5 ryttere ført den længst mulige og mest befærdede vej til hovedkontoret, hvor de på pladsen udenfor blev overdraget til consumtionsforvalteren med mange skældsord og ærerørlige beskyldninger.

Sagen blev af Generaltoldkammeret betragtet med stor alvor og blev indbragt for Kong Christian den VII. Der blev nedsat en kommission for at hitte rede i sagen og udfinde, hvordan en gentagelse kunne undgås. Kommissionen arbejdede et halvt år

med opgaven og havde af direkte udgifter 620 rdl. 2 mark 8 sk. Heri er selvfølgelig ikke indregnet de involveredes normale lønninger. Til sammenligning var lønnen i 1779 for samtlige Slagelses 10 underbetjente 586 rdl. 81 sk.

Kommissionsarbejdet medførte forflyttelse, påtale af enkeltpersoner og ganske klare retningslinier for toldernes og militærrets indbyrdes forhold.

Hvordan told- og konsumtionsbetjente fremover skulle kunne genkendes af militæret, kom der ingen ordning på i dette tilfælde, for militæret erkendte, at undskyldningen, om ikke at have vidst, at det var konsumtionsbetjente, det havde arresteret, var usand.

Legitimation for toldere var imidlertid allerede taget op. I København havde man (1777) stødt på problemer for de betjente, der kontrollerede kornmalingen ved byens møller. De havde derfor for lang tid siden fået et tegn - af form som en mønt - til at bære på sig.

Generaltoldkammeret havde flere gange været fristet til at foreslå anskaffelse af et tegn til brug for tolderne, når de uden speciel ordre (skriftlig) var på kontrol. Et sådant tegn kunne måske også være nyttigt, når en tolder kontrollerede uden at være på en bestemt post. Det var nemlig ofte sket, at tolderne var stødt på kontrabande og når de så ville anholde personerne, var de stødt på modstand. Smuglernes undskyldning var altid, *»at de ej kendte dem, og ej vidste hvorvidt de var berettigede til at holde dem an«*.

Undskyldningen var svær at tilbagevise, fordi det ikke var muligt for alle at kende tolderne, specielt i København. Dette problem havde man jo allerede løst for politiet, der havde fået et specielt tegn. Den direkte anledning til at fremføre ønsket om, at *»Vore toldbetjente kunne gives et tegn til at bære på brystet eller anden måde«*, skyldtes Generaltolddirektør Levetzau, der 1777 udarbejdede en indstilling, der foru-

den ønsket om toldtegn også foreslog anskaffelse af et specielt toldflag.

Generaltoldkammeret bifaldt ganske Levetzaus forslag og fremlagde 31. juli 1777 en forestilling til Kong Christian VII. De der burde have et tegn var: Alle underbetjente her i staden og i provinsen, samt de overbetjente her i staden, som har med visitationsforretninger at bestille.

Provinstolderne mente man ikke havde behov for et tegn, da de enhver på sit sted var nok så bekendte.

Selve udformningen af tegnet var der delte meninger om; de københavnske toldinspektører anså det for ønskeligt, at det havde form som en mønt, altså magen til mølle-betjentenes tegn. Generaltoldkammeret kunne ikke støtte dette forslag, fordi *»denne form dog ikke for pøbelen er så udmærket, som den kunne ønskes«*. Et mere passende tegn til formålet ville være på sin plads. Udgiften til toldtegn i et sådant antal, som fandtes fornødent, kunne passende udredes af den kongelige kasse.

Kongen resolverede samme dag, at et tegn var en rimelig anskaffelse, så de nævnte betjente til enhver tid kunne vise, hvem de var. Det skulle fremstilles af *»en god metal«*, formen og figuren blev helt overladt til Generaltoldkammerets nærmere beslutning. Tegnet skulle laves *»uden betydelig bekostning passende med hensigten«*. Udgiften hertil kunne tages i kongens kasse. Når toldtegnet var færdigt og skulle uddeles, måtte det nye legitimationsmiddel offentligt bekendtgøres med en plakat.

Toldtegnet var altså fra 1777 en ting man skulle have, men det kom til at trække i langdrag.

De første, der fik toldtegn, var tolderne i Slesvig, Holsten, Pinneberg og Rantzau, hvor en ny toldforordning af 23. november 1778 angav lovgrundlaget.

Trængende årsager har der ikke været til at påskynde denne foranstaltnings almindelige iværksættelse, skrev Generaltoldkammeret i 1781, udsættelse og forhindrin-

Placat,
angaaende
Kongelige Toldtegn,
som vorde uddelte
 til visse Betiente ved Told-Væsenet
 i
 Danmark og Norge.
 Christiansborg Slot, den 5te Febr. 1781.

København,
 trykt hos Directeur N. C. Høpffner, Hans Kongelige Majestæts og
 Universitets Bogtrykker.

og Norge, de Wendes og Gothers, Hertug
 udi Slesvig, Holsten, Stormarn, Dit-
 mersten og Oldenborg; Giøre bitterligt:
 At da det undertiden er hændet, at visse Vore Toldbetiente ha-
 ve i deres lovlige Forretninger, paa saadanne Steder, hvor de
 ikke have faste Poster, i sær i de store Kiebskader og paa Læns-
 det, fundet Begring og Modstand, ja vel ogsaa voldsom Bes-
 gegnelse, under Forgivende af Vætkommende, som ere bleve-
 ne tilfalte eller anholdte, at de ikke have kiendt Betientenes
 saa have Vi, for saa meget meer at forekomme saadanne grun-
 dede eller ugrundede Indvendinger og Uudholdinger, aller-
 naadigst fundet for god, nu i begge Vore Riger Danmark og
 Norge, ligesom allerede i Vore Herredømmer sket er, at
 lade uddelte til disse Vore Overs og Underbetiente ved Told-

ger fra arbejdernes side var også grund til, at toldtegnene endnu ikke var fremstillet i mere end de 50 eksemplarer til brug i Her-
 tugdommerne.

I januar 1781 var toldtegnene imidlertid blevet færdige. De var udformet, så de enten kunne sys fast på vesten eller bæres i lommen. Til brug i Danmark og Norge var der fremstillet 321 stk. Prien var 1 rdl. pr. stk. og motivet var kongens våben.

De 321 personer, der var udset til at få tegnene, var alle Ober- og Undervisiteurer i København. Alle Told-Controleurer i Danmark som tillige er Visiteurer. Samme i Norge, samt de derværende Obervisiteurer. Alle Strandbetjente såvel som Strand-inspecteurer og Strandridere. Alle Undervisiteurer i Danmark og Norge saavel i Stæderne som i Udhavnene.

Forslaget indebar oprindelig, at alle kongelige Consumtionsbetjente, som også var konstituerede i Toldvæsenet, skulle have toldtegn. De var 432 i tallet, men det var tilsyneladende et for stort dræn i den kongelige kasse, så denne del af nyskabelsen blev opgivet.

Det legale grundlag for toldtegnenes indførelse som toldernes legitimation blev plakkaten af 5. februar 1781.

Toldtegnet med kongens våben som motiv var nu officielt indført som toldernes legitimation. Det må have virket efter hensigten, men det var kun til toldernes brug.

Befolkningens utilfredshed med høje afgifter var dog nok så meget rettet mod Købstadsconsumtionens beskatning af de daglige forbrugsvarer. I 1782 klagedes der på ny fra Norge.

den, som have Inquisition- eller Visitations- Forretninger, viffe Tegn, hvilke de kunne bære hos sig, enten i Lommen, eller hæftede paa Vesten, og ved hvilke de, naar det paa- fordrøes og det fornødent gieres, kunne strax paa Stedet gaa- giere, at de ere saadanne Beriente. Tegnet er Vores Kon- gelige Naaben i Chiffre med Krone over, og med Omkrift: Kongelig Told- Tegn, saaledes:

Og da nu Vores Told-Forordning i dens 19de Cap. 8de Art. forbyder alle og enhver at hindre Vore Toldbetiente i deres Tienestes loevlige Forretninger, under Nalet af 100 Rdlr., og desforuden, efter Forbudslovens Bestaaenhed, 3 og flere Maanedes Forlignings- Arbejde, naar de med Magt imød- sætte sig; saa vorde disse Straffer i Tilfælde, at Forskelsen er begaaet, uagtet at Betienten har vist sit Tegn, saa meger

meere uden Formidelse at anvende, som Vedkommende da ikke kunne undskyde sig med, ikke at have kendt Betientene. Hvor- efter de Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette. Givet paa Vort Slot Christiansborg udi Vores Kongelige Residencstad Kiøbenhavn, den 5te Febr. 1781.

Under Vores Kongelige Haand og Seigl.

Christian R.

Slemann. Schibden. Schlerh.

Malling.

Det første toldtegn fra 1781 med den »flade kro- ne« og omskriften: Kongelig Told Tegn.

Utilfredsheden med afgifterne gik ud over consumtionsbetjentene, der ofte var »blevet ilde beegnede og mishandlede af den almindelige mand«. Når sådanne sager senere blev behandlet, lød undskyldningen, at misdæderne ikke havde kendt betjente- ne, eller vidst, at de havde nogen post ved consumtionen. Der fandtes endog eksempl- er på, at retsbetjente havde anvendt sam- me dårlige undskyldning.

Consumtionsbetjentene skulle derfor og- så have legitimation. De norske consumti- onsforvaltere havde opgjort det ønskede antal til 139.

Tegnene skulle være identiske med told- tegnene, blot med omskriften »Kongeligt Consumtions Tegn«. Kongen godkendte også denne forestilling, og tegnene blev sat i produktion.

Gørtler Weydenhaupt havde i 1783 tegnene færdige. Antallet af personer, der skulle betros det nye legitimationstegn, var i mellemtiden steget til 162 - prisen var den samme som for toldtegn: 1 rdl. pr. stk.

Consumtionstegnernes indførelse blev ligesom toldtegnets markeret med en plakat, dateret 19. maj 1783, den gjaldt kun for Norge. Bærerne af tegnet var frit stillet, om de ville have det fastsyet på vesten eller bære det i en lomme.

Chikaneriet fra rettens betjente var der blevet taget højde for ved en speciel plakat af 1782. Kun i tilfælde, hvor told- eller consumtionsforvalteren straks kunne skaffe afløsning, måtte en betjent arresteres. Undtagelse kunne dog ske i livs- og æressager, hvor arrestation straks kunne finde sted, men den anholdtes foresatte skulle omgående have meddelelse om arrestationen, så en afløser hurtigt kunne overtage vagten.

Toldtegnene var blevet en del af hverdagen, og da der i begyndelsen af 1780'erne ansattes et større antal nye underbetjente, blev der i 1783 fremstillet og fordelt 179 nye tegn.

Reformeringen af told- og consumtionsbestemmelserne i den store nye forordning af 1797, akkumulerede også plakaterne af 1781 og 1783 om Toldtegn og Consumtionstegn.

Bemærkelsesværdigt er, at heri kun nævnes »Kongeligt Toldtegn«. Legitimationen fik plads i § 95, der indledtes med: *På det at forbrydelse mod opsynsbetjentene destobedre kunne forekommes, skulle de til forevisning for enhver, som ikke kende dem, være forsynede med et skilt, hvori står rigets kongevåben med omskrift »Kongeligt Toldtegn«.*

Bestemmelsen var nu blevet så generel, at der nødvendigvis måtte fremstilles flere tegn. 1799 fik Generaltoldkammeret kongens tilladelse til at anskaffe yderligere 600 tegn. Gørtler Niedlich blev betroet opgaven. Stemplet, hvormed tegnene blev presset, blev købt af Generaltoldkammeret.

Kongeligt Told- og Consumtionstegn. Antagelig typen fra 1799. Selv om Forordningen kun nævner »Kongeligt Toldtegn«, skulle der fremstilles 600 Tegn til Told- og Consumtionsbetjentenes brug.

Pris for stempel og 600 nye tegn: 500 rdl. Beløbet blev taget i den kongelige kasse og lå i øvrigt betydeligt under, hvad medaljøren ved den Kongelige Mønt havde forlangt, hvis han skulle have udført opgaven. Tegnene var bestemt til brug af både Told- og Consumtionsbetjentene. Omskriften var i praksis »Kongeligt Told- og Cons. Tegn«.

Den Slesvig-holstenske Toldforordning af 1803 havde en tilsvarende bestemmelse i § 249. Også denne paragraf fastslog, at tegnet skulle være til stede og kunne forevises når det var nødvendigt.

Det var imidlertid stadigvæk kun opsynet, der havde tegn. Told- og consumtionskasserere fik dem først 1816 og årsagen var »de herskende forhold med dyrtid og varemangel«, der nødvendiggjorde at disse tol-

dere i inspektørernes fravær måtte deltage i »opsynets skærpelse«. De samme årsager blev også anvendt som begrundelse for at forøge antallet af told- og consumtionsbetjente; smuglerier hørte simpelthen til dagens uorden.

Det blev derfor nødvendigt at lave flere toldtegn i 1817.

Til de Slesvig-holstenske tegn måtte der fremstilles et helt nyt stempel, da toldområdet var udvidet med Lauenburg. Udgiften til et nyt stempel, 200 Slesvig-holstenske tegn og 400 danske blev i alt 2.100 rdl.

Toldtegn for Slesvig og Holsten med omskrift »Königliches Zoll Zeichen«. Afslagskopi af tin. Våbenskjoldet indeholder den norske løve, Slesvigs to løver, Holstens nældeblad, Stormarns svane og nederst Ditmarskens rytter. I midterfeltet to gange Oldenborgs bjælker og Delmenhorsts kors. Kronens udformning tyder på, at dette næppe var det første toldtegn i brug i her-tugdømmerne. Snarere er det fremstillet omkring 1803 ved indførelsen af den nye toldforordning for Slesvig og Holsten. (Nationalmuseet).

Som tidligere blev pengene hentet i den kongelige kasse. Fremstillingen af tegnene gik dog ikke så let og smertefrit som tidligere. Opgaven blev betroet Kgl. hofgørtler B.C. Rosberg. Han anmodede General-tolldirektoratet om at sørge for tilladelse til benyttelse af medaljepressen på Den Kgl. Mønt. Tilladelsen blev opnået. Samtidig bad han om 500 rdl. i forskud til indkøb af materialer; også dette ønske blev imødekommet. Leveringen af toldtegnene skete successivt og endelig den 11. september 1819 leverede Rosberg de sidste 300 tegn.

Restoplaget af toldtegn blev udleveret så snart ordren til flere tegn blev givet og efterhånden som Rosberg leverede, blev tegnene distribueret til Told- og Consumtions-

Kongeligt Told og Cons: Tegn fra 1817. Denne type blev tilbagekaldt allerede i december 1819, da rigsvåbenet blev ændret. Her ser man endnu de tre danske løver, den hellebardbærende norske løve og de tre svenske kroner. Det var naturligvis adskillelsen fra Norge, som nødvendiggjorde denne ændring. (Fot. Nationalmuseet).

betjentene. Det var naturligvis forbeholdt dem, der ikke i forvejen havde noget tegn. Således fik Told- og Consumtionsstedet i Thisted oktober 1817 tildelt 7 tegn beregnet til stedets syv underbetjente. Forvalteren i Thisted havde i øvrigt sin egen fortolkning af § 95. Han forlangte, at tegnet skulle være fastsyet på vesten, på venstre bryst, »Således at det i enhver tjeneste-forretning og til enhver tid kan ses«. Betjentene skulle ligeledes kvittere for modtagelsen.

Det forøgede antal toldtegn muliggjorde, at alle der kunne tænkes at have behov for denne legitimation fik den udleveret.

Det Sjællandsk Fyenske Toldcontor fik således 195 tegn; det var så rigeligt, at man oven i købet havde et mindre lager.

Königliches Zollzeichen fra december 1819, da våbnet også for hertugdømmerne blev ændret. Tilbage var de to slesvigske løver, Holstens nældeblad, oldenborgernes bjælker og Delmenhorsts kors. Nytilkommen var Lauenborgs hestehoved - dette lille hertugdømme var jo en slags træstpræmie som erstatning efter tabet af Norge.

Derfor var dette Toldkontor leveringsdygtigt, da der i maj 1818 kom rekvisition fra Rudkøbing på et Toldflag, en 4 lispunds bismervægt, og efter regning måtte der anskaffes en båd til krydsning; derudover blev der også rekvireret et toldtegn. Det var alt sammen bestemt til den adjungerede Toldinspektør Blom. Ganske utroligt, at han ikke tidligere havde fået og haft behov for denne legitimation. Hans omfattende aktiviteter på Langeland havde medført en fordobling af toldintraderne og også skaffet ham mange fjender. Hans personale følte sig heller ikke altid lige vel tilpas; der opstod bl.a. disput mellem Blom og hans personale om hvordan toldtegnet skulle bæres. Generaltoldkammeret resolvede i denne anledning, at »når og så ofte Hr. inspektøren finder det hensigtsmæssigt at underbetjentene hæfter Toldtegnet under klæderne (altså skjult), bør disse straks effectuere befaling i så henseende«. Ved samme lejlighed i 1820 fik Blom besked om, at der intet kunne være imod, at Told- og consumtionsopsynet »hvor nødvendigheden udfordrer det« var forsynet med våben til selvforsvar. Ingen offentlig bekendtgørelse var nødvendig om dette emne. Skulle nogen driste sig til at have »tvivl om sådan retlighed, kan han gives bevis hertil«.

Hofgørtler Rosberg havde som nævnt leveret de sidste toldtegn og regning den 11. september 1819. Alle med behov for legitimation var nu i besiddelse af dette tegn.

Det var også på høje tid denne sag blev afsluttet.

Knap en måned senere, 8. oktober, kom der brev til Generaltoldkammeret. Afsender var Departementet for de udenlandske Sager. Skrivelsens indhold var en meddelelse om, at det kongelige segl - som altså også benyttedes af Generaltoldkammeret - skulle ændres. Den norske løve måtte ikke længere optræde i denne sammenhæng.

29. oktober 1819 godkendte Kong Frederik den 6. det nye Kongeriget Danmarks

våben: 3 blå løver med 9 røde hjerter i guldfelt. Ændringen skulle være gennemført senest 1. januar 1820. Ved samme lejlighed blev også hertugdømmernes våben revideret. Generaltoldkammeret fik 12. november besked om, at ændringen også gjaldt Toldtegnene, en ændring, »det anses nødvendigt at måtte ske så snart muligt«.

Såfremt ordningen ikke kunne være på plads inden 1. januar, så skulle den i hvert fald være gennemført i København og i Helsingør samt stederne »på den lige overfor Skåne liggende kyst«. Alle andre toldsteder skulle så have et aftryk af kollegiets segl med underskrift af en kommitteret i General Toldkammer og Commerce Collegium.

Hofgørtler Rosberg blev bedt om tilbud på de nye tegn, der skulle være forgyldt på forsiden, poleret og forgyldt på bagsiden. Pristilbuddet lød på 3 rdl. 48 sk. i seddelværdi, eller 1½ rdl. i sølvværdi pr. tegn, en pris han håbede, Generaltoldkammeret »ikke vil finde ubillig«. Det gjorde man imidlertid, så efter mundtlig forhandling blev prisen aftalt til 2 rdl. 2 sk. i seddelværdi. Rosberg gik derefter igang med arbejdet og allerede den 4. december afleveredes de første toldtegn:

- 101 til det Holstensklauenburgske Toldkontor
- 72 til det Slesvigske Toldkontor
- 183 til det Københavnske Toldkontor
- 314 til det Sjællandsk-Fyenske Toldkontor og
- 338 til det Jyske Toldkontor

Rosberg fik ved denne lejlighed udbetalt et åcontobeløb på 1.000 rdl.

Leveringen af de nye tegn kom derefter i hurtig rækkefølge:

23. december 1819	300
24. december 1819	100
28. december 1819	100
31. december 1819	100
26. januar 1820	200
10. marts 1820	100
og 3. maj 1820	100

Kongeligt Told og Cons: Tegn. Hastværksarbejde fra december 1819, idet udkastet med de tre løver og de ni hjerter først blev overgivet Generaltoldkammeret i oktober måned 1819. Tegnet gjaldt udelukkende i Danmark.

Udskiftningen af de eksisterende toldtegn skete herefter ved udsendelse af en cirkulæreskrivelse dateret 23. december 1819.

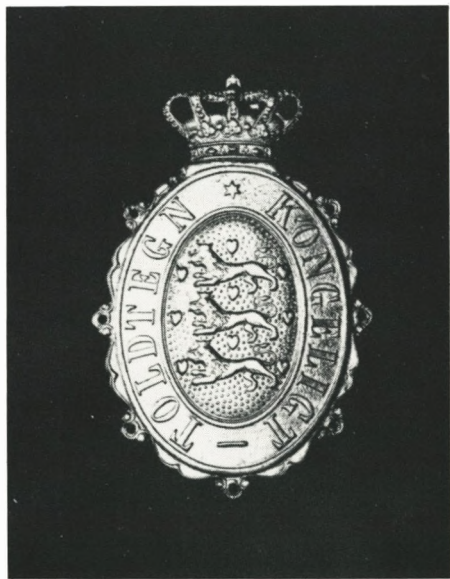
Det kunne dog være svært at få alle tegn samlet ind ved toldstederne. I Thisted modtog man cirkulæreskrivelsen og de nye toldtegn den 6. januar 1820, men kun 13 af de 16 tegn, der fandtes ved toldstedet, kunne man umiddelbart indsende. Toldkassereren anvendte selv ét og de fjerne udposter Ryssensteens-strand og Hanherredernes Forstrand havde man ikke regelmæssig kontakt med, de måtte derfor udskiftes senere.

Slesvigsk Toldkontor afleverede marts 1821 alle de indkomne toldtegn. Disse tegn gik til omsmeltning. Med det store antal nye tegn var der nok til at alle kunne få; således fik også skibsmåleren i København et

tegn og Consumtionsforvalteren i Slagelse fik 10 stykker til personalet januar 1821.

Toldtegnene blev en del af toldstedernes inventar, og derfor måtte Toldinspektør Blom fra Rudkøbing pænt aflevere sit tegn, da han i 1824 blev udnævnt til Krydstoldinspektør. Han fik i stedet udleveret et nyt tegn - og dette blev samtidig anvendt som forlæg ved udsmykningen af chefskibet »Jylland«'s hæk.

Lageret af Toldtegn holdt længe. I 1840 blev der rekvireret 24 tegn til brug i Vestindien, og så var der endelig behov for nye

Kongeligt Toldtegn med elegant anbragte små huller til påsyrning. Om dette specielle tegn er det ikke lykkedes at finde oplysninger i arkiverne, men det stammer antagelig fra 1840, da Hofgørtler Rosborg leverede 50 stk nye tegn. Formodningen bestyrkes af det faktum, at Toldmuseet i samlingerne har både stemplet til 1819 omend i beskadigt tilstand og stemplet til det foreliggende. Endvidere er denne udgave utvivlsomt fremstillet før 1845, da uniformerne blev indført. Intet uniformsbillede fra denne tid viser toldtegn fastsyet på brystet.

tegn. Hofgørtler Rosberg leverede i december 1840 50 stk. nye toldtegn. Op gennem 1840'erne var man stadig leveringsdygtig, således udleveredes i 1841 6, 1842 7, 1843 34, 1844 27, ingen i 1845, 1846 11 og 1847 16. De blev udleveret dels som erstatning for bortkomne toldtegn, dels til mindre forøgelse af personalestyrken. I 1848 rekvirerede første Toldexpeditions Kontor 1 stk. toldtegn og fik det leveret. Sagen blev herefter arkiveret »i skabet med toldtegnene«.

De Slesvig-holstenske Toldtegn var der tilsyneladende nok af helt til februar 1848, da den nye Kgl. hofgørtler Dalhoff leverede 100 tegn. Det var også på høje tid; fjendtlighederne i hertugdømmerne brød ud i marts.

Königliches Zollzeichen blot med Slesvigs to løver i skjoldet. Det er endnu ikke lykkedes at finde nogen endegyldig forklaring på dette i arkiverne, men det kunne være rimeligt at antage, at det foreliggende toldtegn er et af 100, som den nye kongelige Hofgørtler Dalhoff i februar 1848 leverede til Det Slesvig-Holstenske Toldkontor.

Toldtegnene var gledet ind i det almindelige hverdagsbillede - det var en ting tolderne havde som legitimation, men yderst sjældent havde behov for at vise frem. Tolderne var rent toldmæssigt blevet fredelige, og der var ikke det tidligere behov for at markere - her er Toldvæsenet - publikum kendte udmærket tolderne.

De københavnske toldinspektører gav i juli 1841 deres mening tilkende, da der blev foreslået uniformering af personalet. Man havde ikke følt noget savn af en ensartet påklædning. Handelsstanden og de indenlandske skibsførere kendte udmærket tolderne; skulle der endelig være tvivl om en tolders autoritet, kunne man bare henvise til det kongelige kontor, hvorfra ekspeditionerne foregik. Endelig havde man § 95 i Toldforordningen af 1797, med den deri anordnede »fremvisning« af toldtegnet, som tilstrækkelig legitimation for autoritet. Bekræftelsen på denne holdning fandt toldinspektørerne i den højst sjældne brug, der gøres af bemeldte tegn, ligesom forbrydelser imod opsynspersonalet »her i København er ukendte«.

Uniformer blev alligevel indført, men toldtegnet vedblev at være toldernes personlige legitimation.

Som illustrationerne i denne artikel viser, blev der fremstillet en del forskellige toldtegn. Den nye krydstoldinspektør for Monarkiets Vestkyst beklagede sig i juli 1852 over toldtegnenes forskellige udseende indenfor hans lille område. De to både ved Fanø havde det almindelige toldtegn, som også blev anvendt på østkysten. Bådene på Slesvigs vestkyst havde et tegn med 2 løver (18 stk) og på Holstens kyst havde mandskabet 24 tegn med hertugdømmernes kombinerede våben.

Krydstoldinspektøren bad derfor om at få nye ensartede tegn, 16 med dansk og 32 med tysk tekst.

Generaltolddirektoratet havde ikke besvær med at efterkomme dette ønske, for Frederik den VII havde den 11. juni 1852 resolveret, at der skulle fremstilles ensarte-

Enhedstoldtegnet for hele det danske monarki fandtes med henholdsvis dansk og tysk omskrift. Det »store« rigsvåben yderst med de tre danske løver, de to slesvigske, Sveriges tre kroner, gøthernes løve, Islands kronede stokfisk, Færøernes vædder og Vendens lindorm. I midterfeltet ses Holstens nældeblad, Stormarns svane, Ditmarskens rytter og Lauenborgs hestehoved og endelig inderst oldenborgernes bjælker og Delmenhorsts kors.

de tegn med hele Monarkiets våben forsynet med henholdsvis dansk og tysk tekst.

Det slesvigske Toldexpeditionskontor bestilte 355 af de nye tegn, prisen var 1.250 rdl. 80 sk., der blev udlagt af kreditoplagskassen på Københavns Toldbod og beløbet blev herefter søgt refunderet på Tillægsbevillingsloven den 18. januar 1853. De gamle toldtegn skulle indsendes til omsmelting, men mange var i tidens løb bortkommet. Det slesvigske Toldexpeditionskontor kunne således kun indsende 176 imod 355 nyleverede. Kongens og rigets våben ændredes i 1903, da Kong Christian IX ud-

skiftede det islandske symbol i våbnet - en kronet stokfisk (klipfisk) med den islandske falk.

Denne »lille« ændring blev først gennemført på toldtegnene i 1908 da Kgl. Hofgørtler H. Dalhoffs søn sendte regning på 100 stk. nye toldtegn til en pris af 3 kr. pr. stk. Desuden var der en regning på 25 kr. for ændring af stemplet, så det kom i overensstemmelse med det nye rigsvåben. De to typer toldtegn anvendtes herefter sideløbende, uden at der tilsyneladende blev problemer af den årsag. April 1917 blev der leveret 100 nye tegn, prisen var steget til 4 kr. pr. stk. 1919 blev der atter behov for flere tegn, denne gang 300 og 200, inflationen løb raskt på denne tid, prisen var nu 5 kr. og da der i 1920 blev leveret 200 tegn var prisen steget til 5 kr. og 50 øre pr. stk.

Det store behov for Toldtegn i 1919 og 1920 skyldtes naturligvis det forøgede toldområde ved genforeningen med Slesvig 1920.

Toldtegnet fra 1908, uændret på nær Islands våben. Stokfisken (klipfisken) forsvandt til fordel for falcken, hvilket officielt fandt sted i 1903. Det betød dog ikke, at det gamle tegn helt blev kasseret, stemplet blev blot ændret til en pris af kr. 25.

Enhedstoldtegnet med tysk omskrift.

Tidligere havde toldvæsenet også måttet tage specielle hensyn til forholdene i Slesvig og Holsten, det gjaldt særligt legitimation af personalet. De første uniformer i Monarkiet fik grænsekontrollørerne i 1811. Den Slesvig-holstenske toldforordning af 1838 betød bl.a. oprettelsen af et specielt korps - Grænsegendarmeriet - der havde til formål at beskytte og assistere det egentlige toldvæsen. Der blev også indgået samarbejde - Zoll-cartell - imellem Holsten og Lybæk. Det medførte, at tolderne og i særdeleshed grænsegendarmerne fik udstrakt deres virksomhed til den anden side af grænsen, hvor man måtte eftersøge, ransage og evt. arrestere smuglere, det krævedes dog, at vedkommende var forsynet med legitimation fra den nærmeste chef. For de holstenske gendarmere blev

denne legitimation i 1843 fastslået som det kongelige toldtegn, sådan at hver enkelt fik tildelt toldtegn efter en højtidelig edsaflægelse.

For det egentlige toldpersonale betød den nye forordning, at kontorister og aspiranter også kunne tildeles toldtegn, såfremt Overtoldinspektøren fandt det fornødent. Tolderne skulle ikke kun udføre deres arbejde ved toldstederne, de skulle også patruljere; nogle betjente fik 1844 tildelt heste for bedre at kunne udføre denne opgave. Vejpenge - de såkaldte chaussépenge - skulle de beredne toldere ikke betale indenfor eget distrikt, her var toldtegnet bevis nok. Som supplement til toldtegnets autoritet kunne de få en speciel skriftlig legitimation lydende på navn, denne skulle fornys hvert andet år.

Toldsamarbejdet mellem Lybæk og Holsten blev genoptaget efter 3-års krigen, fra 1854 blev der oven i købet stationeret gendarmere på Lybæks område. Som speciel legitimation skulle disse bære et særligt tjenesteskilt med Storhertugdømmet Oldenborgs våben, dette skilt skulle bæres i en snor omkring halsen.

Samarbejdet mellem Lybæks og det danske Monarkis Toldvæsen ophørte 1864, og 7. februar 1864 meddelte Feltmarskal skal Wrangell i et cirkulære fra besættelsesstyrkens hovedkvarter i Flensborg, at samtlige embedsmænd skulle underkaste sig den nye autoritet. Enhver der ikke lystrede, ville øjeblikkelig blive frataget sit embede. Hermed mistede toldtegnet sin betydning i Hertugdømmerne.

December 1864 tog Danmark højde for den nye situation. Der oprettedes et særligt militært organiseret grænsetoldpolitikorps, hvis opgave var bevogtning af toldgrænsen mellem Jylland og Slesvig. Korpset skulle forhindre toldbesvigelser og støtte de lokale danske toldere i disses tjenesteforretninger.

Grænsegendarmene måtte aflægge ed med henblik på toldtjenesten og fik tildelt toldtegn. Toldtegnet skulle gendarmene

»bestandigt bære hos sig«. Ikke alene skulle toldtegnet altid være med, og »på foranledning« blev det 1897 meddelt personalet, at det kongelige toldtegn »bæres enten om halsen i en snor eller fastgjort på anden fuldstændig betryggende måde, så det ikke tabes«.

De overordnede officerer havde ved inspektion pligt til at påse overholdelse af denne ordre.

Grænsegendarmერიets politimæssige opgave blev understreget 1901 med en ny politiinstruktion. Hver mand fik tildelt et politiskilt. Politiskiltet skulle ligesom toldtegnet medbringes ved al tjeneste. Politiskiltet skulle bæres under frakken i en snor om halsen, det måtte kun anvendes under tjeneste, til enhver anden tid var det forbudt at bære det, og skiltet skulle opbevares under lås og lukke.

Politiskiltet var en del af tjenestestedets inventar, ved forflyttelse, afsked, orlov, arrestation eller indlægges på grund af sygdom skulle skiltet afleveres til Oversergenten.

Toldtegnene fra henholdsvis 1852 og 1908 blev anvendt sideløbende, uden nogen større kontroverser på grund af den lille forskel. Under II Verdenskrig tog de tyske besættelsesstyrker ikke altid hensyn til det kongelige toldtegnets betydning; mange toldere måtte have speciel legitimation for at kunne udføre deres daglige arbejde.

Islands udtræden af rigsfællesskabet 1944, var en beslutning man i Danmark måtte tage til efterretning. For brugerne af rigsvåbnet opstod der først problemer i 1948, da Kong Frederik den IX resolverede en ny udformning af våbnet, hvorefter den islandske falk forsvandt. Der var ikke samme behov for hastværk, som da den norske løve udgik i 1819. Toldtegnene fra 1852 og 1909 blev erklæret ugyldige som legitimation fra 1. september 1951, de gamle tegn blev indsendt til Toldvæsenets Materieldepot og derfra til omsmelting. De nye Toldtegn viste rigsvåbnet som det skulle se ud efter den kongelige resolution af 1948,

desuden var de nye tegn forsynede med numre, så man til enhver tid var i stand til at se, hvem der havde fået legitimationen betroet.

Den almindelige brug af rigets våben blev i 1950 taget op til behandling i et statsministerielt udvalg. Udvalget afgav betænkning 1959.

Man var kommet frem til, at det lille rigsvåben (med tre løver) burde anses som det egentlige våben for Danmark. Det store rigsvåben burde efter udvalgets mening forbeholdes kongehuset, hoffet og nogle ganske få institutioner. Udvalget erkendte dog, at beslutningen herom naturligvis alene tilkom kongen.

Det nugældende Toldtegn, der blev taget i brug fra 1. september 1951. Til forskel fra tidligere er denne type nummereret på bagsiden, så man i givet fald kan identificere den, der oprindeligt har fået tegnet udleveret. Bag ændringen lå Kgl. resolution af 6. juli 1948, da man ønskede en ændret udformning af rigsvåbenet. Rigsfællesskabet med Island var ophørt siden 1944 og den islandske falk følgerig forsvundet.

Udvalget forudså, at der nok ville være en del undtagelsestilfælde, hvor en særlig tradition for brug af det store rigsvåben havde eksisteret i mangfoldige år.

En af undtagelserne, der efter udvalgets mening havde denne særlige tradition, var Grænsegendarmeriets (i bar respekt for traditionerne, havde man åbenbart ikke opdaget korpsets navneændring) korpsmærke, knapperne på toldtjenestemændenes uniformer, samt i »toldtjenestemændenes legitimationsskilt«. Det lille rigsvåben brugtes i toldtjenestemændenes huemærker, og Toldgrænsekorpsets knapper i sommeruniformerne.

Senere ændringer af uniformerne har medført, at det store rigsvåben på uniformsknapperne er blevet udskiftet med det lille rigsvåben i et kronet skjold, samt Neptuns og Merkurs symboler, et tema der inden for de senere år er taget i anvendelse som emblem på uniformerne suppleret med ordet TOLD. Toldtegnet derimod er uændret. Det er fortsat det store rigsvåben fra 1948, der legitimerer tolderne. Reglerne for dets benyttelse blev hentet i Toldforordningen af 1797 og i en noget moderniseret udgave overført til Toldloven af 1959, hvor § 10 lyder:

Under toldkontrollens udøvelse skal toldvæsenets personale kunne legitimere sig ved et tjenestetegn, der er forsynet med rigsvåbnet og ordene »KONGELIGT TOLDTEGN«.

Denne paragraf blev senere taget ud af Toldloven og i stedet overført til Toldbehandlingsbekendtgørelsen, dog er ordene »toldkontrollens udøvelse« erstattet med »tjenestens udøvelse«.

Ud over disse tegn har der gennem tiden eksisteret en del andre »tegn«, som også toldvæsenets personale har benyttet sig af. Foruden det omtalte »Mølle-Tegn« har der været speciel legitimation for de folk, der under Englandskrigen 1807-14 skulle kontrollere, at landets beholdninger blev ligeeligt fordelt, de havde et KONGELIG VARECONTROL tegn. I forbindelse med løsnin-

gen af karantæneopgaver var toldere og andre forsynet med et tegn med ordene KONGELIG QUARANTAINE OFFICIAINT.

Nogle toldere på de små toldsteder havde som bierhverv bestyrelse af telegrafstationer. Til legitimation af denne opgave havde de et KONGELIGT POSTTEGN.

Andre toldere har haft betroede jobs som brandfogeder, også de havde et specielt tegn.

Opsynsmændene på Københavns Toldbod har sidst i 1800-tallet været forsynet med en stor forkromet messingplade med Christian IX's monogram og omskriften TOLDBODS OPSYNSMAND.

Også Grænsegendarmernes specielle politiopgaver krævede som førhen nævnt en speciel legitimation, det var bl.a. et messingskilt med Politiets mærke Lovens hånd med det åbne eller vågne øje. Der skulle dog findes et skilt eller tegn, hvis historie og nærmere udseende ikke er nærmere bekendt: Det er en rund plade med ordene »NYBORG TOLD TEGN«. Endnu er det ikke lykkedes at finde et eksemplar af dette mærke.

Kongelig Vare Control - et tegn anskaffet 1812 til brug i København. Det drejede sig om kontrol med hamstring og ophobning af varer, som der var god brug for under Englandskrigene.

Kilder

Materialet til denne artikel er for størstepartens vedkommende fremkommet ved bemærkninger i forskellige arkivalier vedrørende Toldvæsenet på Rigsarkivet og på Landsarkiverne.

Hovedmaterialet er:

Norsk Forestillings Protokol 1777 nr. 29
Dansk Forestillings Protokol 1781 nr. 17
Norsk Forestillings Protokol 1782 nr. 11
Norsk Forestillings Protokol 1783 nr. 27
Dansk Forestillings Protokol 1799 nr. 22
Dansk Forestillings Protokol 1812 nr. 282
Dansk Forestillings Protokol 1817 nr. 189

Gruppeordnede Toldsager:

Pakkesag om Toldtegn 1909-1922

Krydstoldvæsenets sager 4.63.13 heri læg om Toldtegn

Toldkontorernes protokoller

Generaltoldkammerets protokoller

Thisted Toldkammers arkiv på Landsarkivet i Viborg:

Brevkopibog 1817-1822, Journalsager 1822

Landsarkivet i Åbenrå:

Grænsegendarmერიets Ordrebog, 1 Underofficerskreds 1865-1927.

Fra Toldbiblioteket:

Toldforordninger, cirkulæresamlinger, plakater, håndbøger m.v.

Betænkning vedrørende Det danske rigsvåben (No. 216 - 1959)

Nationalmuseet: Den kongelige Mønt og Medaillesamling.

Svensk toldhistorie - og dansk

Af Mikael Venge

Det svenske toldvæsen fejrede sit 350-års jubilæum 1986 med denne gedigne og præsentable fremstilling af etatens historie. I den standende, broderlige kappestrid må vi notere os, at de effektive svenskere atter har sprængt målsnoren foran os. Den danske toldhistorie er som bekendt først nu på beddingen. Mere end et hestehår er der dog ikke tale om. Svenskerne er hoppet over gærdet, hvor det var lavt. Fremstillingen er nok nærmere beslægtet med den officiøse, populære samling opsatser, som det danske toldvæsen publicerede ved sit jubilæum 1982, end med den eksisterende norske toldhistorie og den kommende danske.

Det hænger sammen med, at svenskerne har valgt en ganske anden model. Svensk toldhistorie præges i endnu højere grad end dansk af dualismen mellem protektionisme og liberalisme, der skiftevis skylder ind over hinanden i høje, dramatiske bølger. Hvis man skulle drille svenskerne på broderlig vis, kunne man hævde, at den svenske løsning er stærkt præget af protektionisme, mens danskerne har valgt en udpræget liberal model. Den danske toldhistorie publiceres af en privat sammenslutning, Toldhistorisk Selskab. Lad så være, at tolddirektøren er selskabets højt skattede, effektive formand, og at båndene til direktoratet selvsagt er nære. I princippet er der tale om et uafhængigt forum, der dyrker toldhistorien af videnskabelig interesse, og forfatterne af den danske toldhistorie har fået helt frie hænder til at forme fremstillingen efter eget hoved.

Om ulemperne ved denne fremgangsmåde må andre dømme. Her er blot i al ven-skabelighed nogle kritiske bemærkninger om den svenske model. I modsætning til den danske toldhistorie er værket udgivet direkte af Generaltoldstyrelsen, som er den

officielle betegnelse for det svenske toldvæsen. Det har man ganske vist glemt at skrive, men det fremgår indirekte af copy-right-betegnelsen og af prænumerationens indbydelsen. Endvidere har fremstillingen fået et andet præg ved, at man har koncentreret sig om etatens - på svensk: vær-kets - historie.

Det er mindre afgørende. Den store forskel beror på, at svenskerne på forhånd har lagt fremstillingen i faste, centralt styrede rammer. Toldpolitik, øverste ledelse, organisationens øvrige led, toldafgifter, told-procedure, smuglerier og personale behandles i hver deres afsnit, der alle omfatter både 1600, 1700, 1800 og 1900-tallet. Det fører uundgåeligt til overlapninger og gentagelser samt, at den kronologiske sammenhæng sløres. Til gengæld kan man umiddelbart orientere sig om toldvæsenets mangesidige virksomhed. Måske er der ligefrem tale om nationale karaktertræk? Svenskerne er startet med en omhyggelig planlægning og har lagt nogle faste, klare rammer, mens danskerne har foretrukket den gængse historiske metode, der følger begivenhedernes egne, snoede veje.

Et enkelt, kronologisk fortrin må vi påberåbe os. Det danske toldvæsen daterer sig et par år før det svenske. Vort 350-års jubilæum gjaldt den store toldforordning af 12. januar 1632, der lagde etat og procedure i faste rammer. Her var det faktisk svenskerne, der improviserede mest. De startede med - i september 1636 - at udnævne en chef, generaltoldforvalteren, mens det danske toldvæsen ikke fik sin egen chef førend i 1651. Først herefter gik man i gang med forordningen, der udkom den 20. november 1636. Om det danske toldvæsens organisation herunder spillede en rolle, havde man gerne set overvejet. For-

modentlig var begge parter inspirerede af det berygtede hollandske tolderdynasti Spieringernes hårdhændede metoder i flere baltiske havnebyer, der demonstrerede, hvor store indkomster et moderne, effektivt toldvæsen kunne kaste af sig.

Et af dynastiets medlemmer, Peter Spiering, var tiltænkt posten som svensk toldchef, men betakkede sig. I stedet blev en af Spieringernes svenske lærlinge, Márten Augustinsson, den første i rækken af foreløbig 27 svenske toldchefer. Han blev hurtigt en hovedrig mand og adledes som friherre Leijonskiöld. Det hang sammen med, at hans løn - som et led i improvisationen - generøst var blevet fastsat til 5 % af oppebørslen. Dengang var der noget ved at være tolder! Toldvæsenets virkelige chef var dog Sveriges egentlige magthaver, rigskansler Axel Oxenstierna, der tillagde sig en overordnet myndighed som »tolldirektør« svarende til den danske rigshofmesters eller statholders rolle i 1632-forordningen.

Sveriges enorme udstrækning og byerhvervenes ringe udvikling var skyld i, at toldopkrævningen stod langt tilbage for forholdene i Danmark, hvor Øresundstolden gav tonen an. Indenrigstold og told ved landegrænserne var simpelthen noget ret nyt og ukendt i Sverige, da 30-årskrigen store finansieringsbehov gav anledning til den reform i 1636, som regnes for det svenske toldvæsens fødestund.

De vigtigste elementer i reformen, der gav det svenske toldvæsen et stærkt særpræg, var oprettelsen af stabelstæder og indløbsstationer. Al udenrigshandel begrænsedes for at sikre toldoppebørslen til syv udvalgte stabelstæder. Navnlig Stockholms monopol på eksporten fra hele Norrland (»den botniske handelstvang«) var et påfaldende skridt i centraliseringens og effektiviseringens navn. I reformen indgik også et kraftigt element af protektionisme. Mest påfaldende virker dog de ejendommelige konsekvenser, man drog af det svenske riges særegne geografiske beskaf-

fenhed. Kun i Kalmar indrettedes, hvad der svarede til en dansk toldbod. Ved de øvrige stabelstæder skulle takseringen foregå ude i skærgården på »indløbsstationer«, mens kontrollen henlagdes til selve byen. De gener, som denne tvedelte toldklarering påførte handelslivet, tog man intet hensyn til. Stockholms indløbsstation anlagdes på Dalarö og er nu toldmuseets meget smukke hjemsted. For at komplicere forholdene yderligere, foregik der endnu en visitering ved fæstningen Vaxholm.

Det besværlige indløbssystem fortsatte helt op til vor tid. Ellers er svensk toldpolitik kendetegnet af mange krumspring afhængigt af hvilket af mange skiftende regimer, der sad ved magten. Ikke blot mellem frihandel og protektionisme, men også administrative krumspring. Helt fra 1600-tallets rivaliseren mellem kammerkollegiet og kommercekollegiet til 1970'ernes gnidninger mellem finansministeriet og handelsministeriet er toldvæsenet som en bordtennisbold blevet slået frem og tilbage mellem handels- og skattepolitikken. Indtil videre - efter den seneste socialdemokratiske valgsejr i 1982 - er etaten flyttet tilbage under finansministeriet. Fordelen ved den valgte form er naturligvis, at dens slags linier fremtræder særlig klart.

Mens toldoppebørslen i Sverige på mange punkter halter efter udviklingen i Danmark, er den på ét punkt langt foran. Konsumtionen, forbrugsbeskatningen af »ædende og fornødlige« varer, der indførtes i byerne, fik man i Sverige 1622 - hos os først med enevælden. Konsumtionen gav ligesom i Danmark anledning til opførelse af toldstakitter, toldhuse, bomme og porte - og som et særligt svensk fænomen af vintertoldhuse ved stranden, hvor trafikken gik, når farvandene frøs til. Konsumtionen var endvidere bemærkelsesværdig ved, at den også omfattede de privilegerede klasser, der var toldfri i Danmark - et vidnesbyrd om Axel Oxenstiernas stærke position hos sine standsfæller.

Christian IV og den svenske kansler Axel Oxenstierna kaster terning om Sundtolden. Hollandsk satirisk stik fra 1640'erne.

Gennemgående var omgangstonen mellem toldere og kunder nok mere barsk i Sverige end i Danmark. Tolderne havde svært ved at få deres løn, et karakteristisk »orientalsk« træk ved ældre svensk administration.

I modsætning til deres danske kolleger befattede de svenske toldere sig normalt ikke med toldkisternes indhold og var altså afskåret fra at betale deres egen løn heraf. Når arbejdstiden desuden var lang - fra 4 morgen til 9 aften - kunne vagttjenesten forekomme sur. Til tjenestens andre ulemper føjedes »almenhedens spot og spe«, et ud-

tryk, der dækker over et bredt spektrum af voldelige reaktioner. Tolderen i Göteborg beskrev i 1651 malende borgernes adfærd overfor ham som fuglene omkring uglen. Tolderne på deres side svarede med arrogance og trakasserier.

Svensk toldpolitik præges i endnu højere grad end den danske af bortforpagtninger. Også de optræder i bølger. Når statsmagten så, at forpagterne tilsyneladende skovlede ind, rev man begærligt tolden til sig igen, blot for snart efter at blive grebet af overbevisningen om, at en privatisering på ny ville være lykken.

Et højdepunkt i denne retning betød eksperimentet i 1720'erne, da borgere og købmænd selv forestod toldoppebørslen i toldforpagtningssocietetet, der var fordelt på 5000 lodder. Forpagtningssummen sattes med rund hånd til 10 tønder guld = 1 million daler årligt, hvortil kom lønninger til toldembedsmændene. Overskuddet tilfaldt societetet - uden regnskabspligt! Ulempen ved privatiseringen var selvfølgelig de hårde og hensynsløse opkrævningsmetoder, som systemet indbød til. Societetet vedblev at forpagte tolden, indtil 1765, hvorefter »huerne« kom til magten (1756 må være en trykfejl).

Kystbevogtningen og grænsebevogtningen var to særskilte grene af »linietjenesten«, den lokale toldforvaltning, der længe var af et overordentlig beskedent omfang. I 1670 fandtes der 1 - én - toldbetjent til at overvåge grænsen mod Norge. Kystbevogtningen varetoges oprindeligt udelukkende af »strandridere«, men de blev afskaffet i 1718, da man mente, at de selv deltog i smuglerierne eller i hvert fald mod bestikkelse så igennem fingre med dem. Strandriderne genindførtes dog i 1721. Navnlig det flade Skåne fik efterhånden et ganske imponerende kystbevogtningskorps af militært tilsnit. Efter 1809 patruljeredes den nye landegrænse mod Finland-Zarmland af hele 6 grænseridere. Opløsningen af unionen med Norge 1905 førte til en veritabel personaleeksplosion. I 1910 omfattede grænsebevogtningen 251 grænseridere, selv om der også under unionen var blevet opkrævet told ved den svensk-norske grænse.

Demokratiets fremvækst medførte paradoksalt nok en ny bølge af uvilje mod tolderstanden. Morsomt er et langt citat fra Hjalmar Söderbergs selvbiografiske skildring af den dræbende kedsomhed, han gennemlevede som ung kontorist i Generaltoldstyrelsen i 1890'erne. Tolderne ansås åbenbart for datidens skrankepaver, hvis nidkærhed og arrogance var legendarisk.

Generaltoldstyrelsen var berygtet for sine oldnordiske arbejdsmetoder. Blanketter fandtes ikke, og alt skrive- og regnearbejde foregik endnu langt oppe i dette århundrede i hånden.

Elektricitet anvendtes naturligvis heller ikke indenfor toldvæsenets mure, og i hele vinterhalvåret gik toldembedsmænd hjem ved 3-tiden, når mørket faldt på. Nidkærheden gjaldt udelukkende publikum. Personalet betegnes som arbejdssky, og der henvistes til, at toldvæsenet havde påfaldende mange digtere og litterater. I folkesmunde lød etaten øgenavnet »den evige hvile«.

I årene omkring 1. verdenskrig ruskede det såkaldte »overkvalifikationsspørgsmål« op i den søvnige atmosfære. En toldvagtimester, der var socialdemokratisk rigsdagsmedlem, anførte de lavere toldembedsmænds kamp for at overtage flere arbejdsopgaver. Det førte til en voldsom debat om toldpersonalets indsats, der munde ud i en omfattende modernisering af hele etaten i 1923.

Dette blot nogle facetter af den komprimerede fremstilling. Ikke mindst de talrige illustrationer levner ingen tvivl om, at det moderne svenske toldvæsen er supereffektivt og gennemmoderniseret. Siden rokokomonarken Gustav III lagde en særtold på kaffe, der skulle finansiere et kurhus for veneriske sygdomme - et påtrængende problem i Bellmans by - er ånden i toldvæsenet forvandlet. Eller er den? En dansk læser studser over et pudsigt relikv fra svundne tiders etatssprog, når fremstillingen konsekvent bruger frasen »Kun gl. Maj:t« (Kgl. Majestæt), hvor vi ville sige regeringen. Øjensynligt er svenskerne ikke helt ophørt med at være så stilige, som de altid beskylledes for at være.

Jan Berggren m fl: Tullverket 1636-1986. Udg. af Generaltullstyrelsen, S-103 10 Stockholm. 271 sider, 130 sv. kr.

Told og Toldhistorie

Af Jens E. Olesen

Toldvæsenet fejrede i 1982 sit 350-års jubilæum. Ved den lejlighed opstod planen om en sammenhængende skildring af det danske toldvæsens historie, som dels kunne trække de store linier op, og dels belyse mange aspekter ved told og toldvæsen herhjemme.

Planen om en dansk toldhistorie i fem bind udgivet af det i 1977 stiftede Toldhistoriske Selskab er blevet mødt med interesse og velvilje fra mange sider. Det første bind, som nu foreligger om toldforhold i Middelalderen og frem til Statsomvæltningen 1660, skuffer ikke, tværtimod lover værket godt for den samlede udgivelse. Forfatteren, dr.phil. Mikael Venge har - lad det være sagt med det samme - leveret en både velskrevet og solid fremstilling af tolden fra de første spredte og spæde vidnesbyrd frem til de store toldforhøjelser under Christian IV. Forfatteren, som vil være bekendt for sine bøger om Christian II og som tidligere redaktør af Zise, når vidt omkring på de 283 tekstsider, hvortil kommer noter, bibliografi og register.

Værket er opdelt i ni kapitler, som omhandler de ældste toldafgifter, det middelalderlige toldsystem, Skånemarkedet, Øresundstolden, Øksne- og hestetolden, Sisen, Reformer og ekspansion i 1500-tallet, Christian IV's toldpolitik samt et kapitel om toldetat og protektionisme.

Told var oprindeligt et regale, det vil sige en kongelig rettighed, der ikke forudsatte bevilling fra noget politisk organ. Hvornår told første gang er blevet opkrævet herhjemme, lader sig ikke fastslå med sikkerhed, og flere forklaringer angives i norrøn tradition. Erik Ejegods søn, Knud Lavard, tildeles dog almindeligvis æren af at være den, der først har opkrævet told herhjemme. På Mågeøen, hvor hertugen havde sit

havnekastr (Juriansborg), og på den flade strandbred syd for Sliens munding, hvor der var anlagt et solidt tårn, blev der afkrævet told af tilrejsende og af skibe, der forlod Slesvig. Handelen ved Slien havde været blomstrende i Vikingetiden. Det er derfor en nærliggende tanke udtrykt i bogen (side 11), at der allerede i Hedeby er blevet opkrævet forskellige afgifter af købmændene. Kong Godfreds ødelæggelse i 808 ifølge de frankiske rigsannaler af den vendiske handelsby Reric og kongens efterfølgende bortførelse af købmændene til Hedeby havde tydeligvis haft til formål at kontrollere handelen på danske hænder og skaffe sig indtægter. Det danske toldvæsen kan som påpeget af Mikael Venge med lidt god vilje siges at være mere end 1200 år gammelt!

Ideologien og oprindelsen til tolden synes fra starten at have været knyttet ikke blot til territorier, men også over de tilgrænsende strøme og farvande. Hertil kommer, at begrebet told omtales flere steder i det nye testamente, hvilket blev benyttet til at legitimere magthavernes toldopkrævning. Som bekendt har der sjældent manglet ideologiske påskud, når det gjaldt om at få del i givtige indtægtskilder.

Den ældste bevarede toldtarif findes i Slesvigs stadsret fra det 13. århundrede, men bestemmelserne kan udmærket gå tilbage til Knud Lavards tid. Denne told var strengt taget en søtold, hvorimod det toldsystem, som aftegner sig i 13. og 14. århundredes stadsretter, hvilede på en varetold kombineret med afgifter på skibe og vogne. I Valdemarstiden synes de kongelige embedsmænd at skulle opkræve told overalt i riget, men tolden synes endnu kun at have spillet en ringe rolle ifølge den sporadiske omtale i de ældste stadsretter.

Kong Valdemars Jordebog fra 1230'erne dokumenterer på den anden side klart, at især hestetold fra Ribe og indtægter af Øresundsområdet sildemarkeder kastede ikke ringe beløb af sig. Kongemagtens beskyttelse var en naturlig forudsætning for, at handelen kunne foregå under fredelige forhold uden røverier og udplyndring, hvorfor købmændene trods større og mindre indvendinger har accepteret told som en rimelig modydelse for retssikkerheden.

De mange nye købstæder og handelens almindelige vækst i det 13. århundrede giver sig naturligt udslag i hyppig opkrævning af told, men også i en række fritagelser for toldbetaling, som især Ribe, rigets daværende førende handelsby, nød godt af. Privilegierne blev, som det er godtgjort (side 20-21), næppe udstedt uden kontante modbytter og skulle fornyes af hver regent. Både Abel og Christoffer I greb til vilkårlige toldforhøjelser, og Erik Klipping's håndfæstning fra 1282 indeholder bestemmelser, som tager sigte på at hindre misbrug og fremtidige forhøjelser. I henseende til købstæderne blev det efterhånden en anerkendt regel, at disse ved privilegium blev fri for at betale told på Skånemarkedet i forbindelse med det årlige sildefiskeri, som trak folk til fra nær og fjern.

Tolden udviklede sig hurtigt til, at der blev opkrævet en styktold af varer efter en fast takst baseret på møntsystemet. Mønternes lødighed var imidlertid et ikke ukendt problem, og både Valdemar Atterdag og dronning Margrethe undså sig ikke for at nægte at modtage de underlødige kobbermønter i told, som de selv havde slået, eller ville højst modtage mønterne til en lavere kurs end den fastsatte takst, hvilket naturligt vakte vrede i Hansestæderne. Sammenlignet med varens værdi var Midtaldertidens toldafgifter rigtignok beskedne, omend den er blevet anset for tyngende nok af købmændene. Den livlige handel og de store finansielle interesser, der stod på spil ved Skånemarkedet, havde i Abels re-

geringstid bragt et regulært toldeftersyn på bane. I spørgsmålet om toldsvig og unddragelse er det utvivlsomt rigtigt (side 33), at det middelalderlige toldvæsens mest effektive våben bestod - ikke i overvågning eller kontrol - men i frykten for repressalier. Samfundene var små, rygterne løb hurtigt, og købmændene skulle gerne kunne vende tilbage ved senere lejligheder. Egentlige toldregnskaber kendes først fra Senmiddelalderen.

Told skulle i princippet betales af rejsende overalt. Undtagelserne var imidlertid mange, således for eksempel i Flensborg, hvis stadsret fra ca. 1300 afspejler byens vaklen mellem privilegeret og uprilegeret status. En sammenligning mellem toldsatserne i Ribe, Flensborg og Haderslev (side 37) godtgør, at Ribe-privilegiets takster overalt var dyrest, næstdyrest var Flensborgs, mens Haderslevs takster var langt lavere.

Fra mange små og store toldsteder i riget opkrævedes afgifterne af såvel danskere som udlændinge. Kongemagten oppebar ikke samtlige indtægter; bisperne fik ved flere lejligheder overdraget dele af tolden og opkrævede selv afgifter fra egne områder i stifterne. Endogså magistraten i de større byer som København og Ribe opkrævede afgifter af toldmæssig karakter. Told blev generelt opkrævet ved handelsstrategiske punkter, når man passerede toldstedet. Gejstlige og adelige vandt i Senmiddelalderen hæld på toldfrihed af alt, hvad de købte til eget forbrug, til gård og bords behov. Enkelte eksempler fra Højmiddelalderen viser endvidere, at udenlandske opkøbere af danske handelsvarer og forhandlere også kunne være privilegerede med kongelige fripas m.m.

Størst betydning for den danske udenrigshandel fik som bekendt hanseaterne. De var velsete af adelige og bønder, som havde produkter at sælge, knap så velsete af borgerne i købstæderne, der opfattede dem som konkurrenter, selv om de også benyttede dem som handelspartnere. Val-

demar Atterdags og Christian II's bestræbelser på at trænge den hanseatiske indflydelse tilbage og støtte de danske købstæder - hvorved de tillige sikrede sig egne toldindtægter - fik storpolitiske konsekvenser. Ellers var hanseaterne gode toldobjekter, og i hele Øresundsområdet bidrog de markant til de store toldindtægter, som kongemagten oppebar.

Til at kontrollere købmændene og oppebære told udviklede der sig i Senmiddelalderen et særligt tolderembede. Endnu på Erik Menveds tid synes der i de største byer ikke at være udskilt et særligt embede ved siden af de kongelige fogeder. Betegnelsen tolder dukker så småt op i løbet af Valdemar Atterdags regeringstid, sandsynligvis efter påvirkning fra hanseaterne. I det 15. århundrede varetages tolderembedet i de større byer ofte af borgmestre eller andre fremtrædende borgere.

Vedrørende toldgrænsen for de enkelte købstæder synes der at have været en sammenhæng med det område, hvori stadsretten havde gyldighed. Iveren efter at fastslå toldgrænsen om købstæderne skyldes sandsynligvis fogedernes energiske bestræbelser på at sikre kongemagten den retmæssige told (side 46-47).

Især tolden på Skånemarkedet blev et usædvanligt aktiv for kongemagten, sådan som Øresundstolden senere blev det. Endvidere må nævnes Ribe, Kolding og Assens, hvor der opkrævedes told af kvægeksporten, ligesom tilfældet var i Rødby og Gedser. Fra Assens var der overfart til Årøsund i Sønderjylland, hvorfra kvæget blev drevet videre sydpå. Den ældste toldrulle stammer fra Haderslev 1292, men først fra 1480'erne er der bevaret toldregnskaber, der viser, hvor meget, der blev betalt i told. Poul Enemarks studier har dokumenteret værdien af dette materiale.

Det årlige opblomstrende liv i høstmånederne på Skånemarkedet i forbindelse med sildefiskeriet gav gode betingelser for toldindtægter, bødeindtægter m.v. I 1420'erne blev toldopkrævningen flyttet fra Skanør

til Falsterbo, og markedet synes at være sunket ned til noget nær et rent sildemarked. Skildringen af livet på Skånemarkedet (side 63 ff), hvor den kongelige tolder havde fuldt op at gøre, kan med fordel læses sammen med Erik Kjersgaards skildring i Politikens Danmarkshistorie af det hektiske liv med fiskere, gællekoner og -piger, opkøbere og købmænd med allehånde varer. Foruden sildetolden og sisen opkrævedes også told af alle andre varer på markedet. Endnu i 1494 stammede næsten en trediedel af toldindtægterne fra andre varer end told. Tolderens virksomhed var således mangesidet, og toldopkrævningen blev i øvrigt bestridt af diverse embedsmænd, der uden større konsekvens benævnes henholdsvis tolder og foged.

Den skibstekniske udvikling med større skibe samt de nederlandske ummellandsfæres sejlads rundt om Skagen og ind i Østersøen fra o. 1400 medførte, at de få, der stadig opsøgte Skånemarkedet, slap relativt billigere i told, idet skibenes lasteevne nu var langt større end tidligere, og værdiforholdet mellem skånsk og lybsk mønt bidrog til at forringe kongens toldindtægter. Under Erik af Pommerns forhandlinger i 1423 med hansestæderne dukker tanken om Øresundstolden op for første gang, og senest 1429 var denne told på 1 nobel pr. skib en realitet. Under Christoffer af Bayern og Christian I fæstnedes tolden, samtidig med at Øresund yderligere gav den danske regering politisk-økonomiske pressionsmidler i hænde. I tillæg til bogens fremstilling kan det nævnes, at Øresund blev nøglen til at tvinge englænderne til at afstå fra sejlads til Island og andre af kongens forbudte skattelande. Som Mikael Venge gør rede for på grundlag af Kai Hørby's studier, var Sundtolden ikke en absolut nyhed i 1429, men der var tale om en sammenhæng med de toldbestemmelser, der fra gammel tid havde været gældende for skibsfarten gennem Øresund. Tolden skal ses som led i den økonomiske sammenhæng, der var Skånemarkedets.

Tolderen i Helsingør var på grund af sine mange kontakter velinformet om, hvad der rørte sig i vesteuropæiske og baltiske havne, og han blev naturligt den danske regerings foretrukne observatør (side 123 ff). Øresundstoldregnskaberne (de ældste delregnskaber stammer fra 1497) udgør en enestående kilde til belysning af vesteuropæiske handels- og økonomiske forhold. De ældste bevarede regnskaber er enkle i deres opbygning, men med Sander Leiel (o. 1550) skærpedes opsynet med tolden, efter at forgængeren Peder Hansen i 1548 var fradømt tolderembedet efter en række tvivlsomme vekseforretninger. Sander Leiel krævede Øresundstolden betalt i rosenobler, som blev ansat til 3½ gylden, en forhøjelse på ca. 30 procent. Via særlige afgifter på salt, vin og kobber havde allerede Christian I søgt at øge udbyttet af Øresundstolden. Moder Sigbrit, som 1519 kortvarigt fik toldoprævnningen forlagt til København, havde suppleret den gamle skibstold i nobel med en lastetold i gylden, hvilket ramte de hidtil toldfri vendiske hansestæder. Misfornøjelsen blandt de sidste var stor, og efter Christian II's fald i 1523 genoprettede de nye magthavere - hansestædernes forbundsfæller - de gamle tilstande i Sundtolden. Omkring 1560 var Øresundstoldens årlige provenu nået op på ca. 40.000 daler, svarende til ca. 11.000 rosenobler.

I kapitlerne om øksne- og hestetolden samt sisen er det ligeledes lykkedes at give en overskuelig fremstilling af et vanskeligt emne, som normalt er forbeholdt specialister. Ved siden af Skånemarkedet og Øresundstolden blev oksetolden en overordentlig givtig statsindtægt. Ved midten af 1500-årene synes den samlede oksetold at have været af en størrelsesorden som Øresundstolden (side 139). Eksporten havde taget fart i det 15. århundrede i sammenhæng med de store ændringer i europæisk landbrug og befolkning, som den såkaldte Senmiddelalderlige krise havde affødt. Hovedeksportartiklen var i Senmiddelalder-

ren de såkaldte græsøksne, dyr, som havde gået sommeren over på enge og overdrev og blev afsat via Ribe, Kolding og Assens. Senere udgjorde staldøksne, okser, der havde stået opstaldet vinteren over, den dominerende eksportartikel. Strømmen fulgte den gamle hærvej sydpå, og især Gottorptolden indbragte betydelige summer. Frederik I og hans råder synes at have slået de efterhånden mange toldsteder sammen og koncentreret heste- og øksnetolden ved Gottorp (side 151). Denne store øksnetold vakte problemer blandt storopkøbere og -eksportører, og regeringen greb til at reducere Gottorptolden, tillige forårsaget af hensynet til den kommende deling af hertugdømmerne. Tolden ved Gottorp blev en mindre passagetold som de øvrige toldsteder i hertugdømmerne, mens den store øksnetold skulle opkræves i kongeriget. I Christian III's sidste år fandt denne told sin endelige form. Om tyske opkøbere fremgår det af et eksempel fra 1508, at disse var 10 uger undervejs (ikke 20 uger som anført side 156).

En afgift på vin omtales første gang i Christoffer af Bayerns stadsret for København 1443. Denne sise var en import- og vareafgift, der tillige havde karakter af næringsafgift, og som gik til magistraten. I 1466 søgte Christian I at lægge en ekstratold på importeret tysk øl. Tanken fik dog ikke lang levetid, og først i 1475 dukker sisen atter op til en lavere takst, som nu til gengæld skulle betales i hård valuta. Denne »sølvold« vakte harme hos hansestæderne, og Christian I måtte trække den tilbage i 1477. I 1488 dukker tolden op igen, officielt under betegnelsen sise, og herefter lykkedes det fra dansk side at fastholde sisen som en særlig indførselstold. Christian II indførte 1516 en omfattende sisereform (side 180 f), som blev givtig og 1519 før det endelige opgør med Sverige strammedes yderligere. Sisen blev opkrævet hos danske borgere, hvilket bestemt ikke gjorde afgiften populær. Christian II's fald trak som bekendt hans omfattende lovgivning, incl.

siseforordningerne, med sig. Allerede i 1527 vendte sisen imidlertid tilbage, men nu i tidsbegrænset tilstand, og efter Reformationen høres ikke mere til den.

Det dansk-norske monarki kendetegnedes i 1500-årene ved voksende stabilitet og fasthed i administrationen, og tolden spillede som dokumenteret en betydelig rolle. I 1536 fik kongen forfatningsmæssigt frie hænder til at opkræve told, selv om det ikke udtales direkte. Toldsystemet blev udbygget i løbet af Christian III's regeringstid, alle smuthuller blev lukket i jagten på toldindtægter, og samtlige handelssteder og fiskerlejer af betydning havde efterhånden egen tolder. Øresundstolden blev af kongerne betragtet som deres private domæne, og under Christian IV hører vi, at tolden altid har været kongens håndpenge. De øvrige toldindtægter fra kongeriget blev indbetalt i rentemesterens kasse sammen med oppebørselen fra lenene. Ved midten af århundredet var tolden og her især ubetinget Øresundstolden (side 192-93), et bærende led i det danske monarkis finanser.

Den unge Frederik II skærpede toldpolitikken, hvilket lod sig gøre på grund af Nederlandenes store afhængighed af korn fra Østersølandene samt Danmarks uafhængige stilling overfor stormagterne. En handelskrig med Hamburg i spørgsmålet om byens stabelret udviklede sig 1561-62 med dansk opbringelse af hamburgske skibe i Sundet, og samtidig styrede den danske regering direkte mod en handelspolitisk konfrontation med Nederlandene. For eksport af norsk tømmer til Nederlandene krævedes således speciel tilladelse og en 10-12½ procent tømmeretold blev pålagt udlændinge, hvilket naturligvis vakte vrede i de nederlandske byer. I Helsingør var gennemførelsen af den skærpede toldpolitik knyttet til tolderskiftet efter Sander Leils død i 1560. Den skærpede kurs i Sundtolden medførte et voksende antal undvigelser gennem Storebælt på trods af, at regeringen til stadighed lod tre orlogsfar-

tøjer krydse i bæltet og de opsnappede skippere blev idømt anselige bøder. Slutresultatet blev oprettelsen 1559 af et offentligt toldsted i Nyborg, der skulle opkræve en bælttold svarende til Øresundstolden.

En omfattende kodifikation af tariffsystemet i Øresund for den internationale skibsfart øgede sammen med særtold på nye varegrupper og en kraftig forhøjelse af tøndepengene utilfredsheden i Nederlandene. Den nordiske Syvårskrig 1563-70 medførte, som det er dokumenteret af flere forskere, store omvæltninger i toldopkrævningen. Hele riget blev et stort toldområde, således at en vare i princippet kun blev fortoldet ét sted. Sisen og tolden holdt sig generelt på førkrigniveau, men ved at udstrække taksterne til alle toldsteder, kom tolden (af Mikael Venge benævnt »rigstolden«) til at virke hårdt. I maj 1566 blev tolden og sisen også ophævet og erstattet af en ekstraordinær købstadsskat.

Lastetolden fra februar 1567 - som tidligere fejlagtigt er blevet knyttet til Peder Oxes navn - blev som vist udstedt uden at Øresundstolderen Henrik Mogensen (Rosenvinge) havde været orienteret på forhånd. Hans mere moderate - og realistiske - synspunkter bibragte samme år mere graderede takster. I det hele taget kaster lastetoldens indførelse og endelige udformning et ejendommeligt lys over dansk toldadministration. Lastetolden var i virkeligheden end ikke en lastetold, men som der også gøres opmærksom på, en blot og bar værditold med en differentieret tarif. Fremfor at ramme skipperne direkte, gik systemet med graderede tariffer på varerne og blev i realiteten lagt på regningen til befragterne. For den danske krigsfinansiering var lastetolden et særdeles heldigt greb. Sundtolden blev mere end tredoblet.

Mikael Venge nøjes ikke alene med at rette opmærksomheden mod de danske myndigheders overgreb og nidkærhed i forvandlingen af skibstold til en varetold, der registrerede så at sige hele varestrømmen mellem Vesteuropa og det baltiske

marked. Han gør tillige god rede for de problemer, som knytter sig til de bevarede Sundtoldsregnskaber og de besvigelser og smuglerier, som især englænderne udfoldede i at omgå Øresundstoldens bestemmelser (side 226 ff). Indførelsen af en visitationsordning i 1618 medførte stærkt forøgede toldindtægter, og 1645 blev Christian IV i Christianopeltraktaten tvunget til at ophæve visitation efter nederlandsk pres. Man kan i øvrigt håbe, at Mikael Venge får ret i sin formodning om øget interesse for de bevarede Øresundstoldregnskaber i de kommende år. Det fortjener de.

Det fremgår klart, at toldvæsenets udbygning og stadigt mere udspicerede toldruller naturligt medførte, at befolkningen på forskellig måde søgte at slippe for at betale de pligtige afgifter. Løsningen bestod i øget kontrol, blandt andet udnævnte man 1640 en »vadestedsrider«, oprindelsen til senere tiders toldbetjente. Christian IV søgte tillige at hævde det dansk-norske monarkis toldinteresser såvel ved Vardøhus i Nordnorge og senere ved Elben og ved Ruden (ved Rügen). I Kalmarkrigen 1611-13 sejrede de danske toldpolitiske synspunkter om gensidig nordisk toldfrihed, mens svenskerne ikke uden bund i realiteter havde gjort gældende, at toldfriheden ansporede til svindel og påfølgende politiske gnidninger. Magtbalancens ændring til fordel for den voksende stormagt Sverige medførte, at Danmark i 1624 måtte anerkende den »indirekte« told. Efter nederlaget i Torstenssonkrigen 1643-45 blev den svenske toldfrihed i Sundet opretholdt, incl. de nyerobrede svenske Østersøprovinser, og svenskerne skulle ligesom hollænderne være fri for visitation.

Tiden efter Kalmarkrigen prægedes ikke blot af et øget toldtryk, men toldpolitikken blev i højere grad et finanspolitisk redskab til fremme af merkantilismen. »Småtoldden« af diverse varer blev forhøjet, og skibstolden blev sat kraftigt i vejret i lighed med mange andre afgifter. Provenu'et blev snævert knyttet til militære formål (side

243 ff). Gentagne forhøjelser af Sundtolden, Salpeteretold m.v. i slutningen af 1630'erne bragte Nederlandene til at støtte Sverige og slutte et forbund med dette rige 1640. Visitationer og beslaglæggelser af svenske skibe og gods medvirkede til den svenske beslutning om krig mod Danmark. Christianopeltraktaten 1645 løste en række stridspunkter i henseende til told til Nederlandenes fordel. Øresundstolden overlevede dog med international godkendelse omend i stærkt beskåret tilstand.

Den store og betydningsfulde toldforordning fra januar 1632 tilstræbte en samlet kodifikation og komplettering af toldlovgivningen til sikring af ensartet toldbehandling over hele monarkiet, oprettelse af et ensartet tolderkorps kombineret med en nøje regulering af oppebørslen, og endelig fastsættelse af ensartede lønninger. Ordningen regnes almindeligvis for selve toldetatens fødsel. Bag fremkomsten stak dog, som det klart fremgår, en dyb mistillid til toldernes hæderlighed, og Christian IV klagede gentagne gange over manglende orden i toldernes rækker (side 274 ff). Fremstillingen giver et levende indtryk af Christian IV's opskruede toldpolitik i den daværende danske magtstat. Under Frederik III fremkom 1651 en toldforordning, som afløste forgængeren fra 1632 og var mere præcis og velovervejet. Tolderstanden nåede et højt administrativt niveau.

Christian IV's merkantilistiske toldpolitik var trådt i baggrunden i 1630'erne og 1640'erne, hvor toldpolitikken fulgte udtalte fiskale linier, men i kongens sidste år vendte den tidligere politik tilbage i form af »industriprotektionisme«. I 1655 dukkede for første gang i dansk toldlovgivning oplagsretten op. Toldvæsenet var dog nu som påpeget så grundfæstet, at enkelte forandringer (for eksempel genoplivelsen af det gamle forpagningssystem) ikke formåede at svække etatens stilling. Forude lå svenskekrigene, som stillede befolkningen overfor nye byrder og prøvelser og banede vej for Enevælden i 1660.

Der er således meget at hente i det omfattende værk, som hviler på et stort kilde-materiale og en flittig inddragelse af forskningsbidrag. Mikael Venge skriver klart og forståeligt og håndterer veloplagt den kunst at gøre et vanskeligt og undertiden tørt stof levende og alment tilgængeligt. Enkelte udtryk og sammenligninger med moderne forhold vil der måske være delte meninger om; således vil nogle utvivlsomt studse over omtalen af henrettelsen 1594 i Helsingør af 27 fribyttere, som blev lagt på stejler ved strandbredden - »en makaber pendant til vore dages havregrynsreklamer ved befærdede færdselsårer« (side 137). Andetsteds sammenlignes det tyske øl, datidens »luksusimport«, med biler og olie i vore dage (side 177).

Det er en fordel, at fremstillingen om told fra regale til forbrugsafgift, fra lokal told til ensartet national told, ikke er tynget af yderligere stof med konsekvenser for overskuelighed og læselighed. En større inddragelse af forholdet mellem de preussiske og vendiske hansestæder kunne dog i skildringen af Øresundstolden i det 15. århundrede give enkelte ekstra facetter til belysning af de første unionskongers politiske muligheder. Vedrørende Christian IV's toldpolitik og kongens muligheder for at financiere en aktiv politik for at sikre sig mod Sverige imod rigsrådets mere forsigtige holdning, kan tolden tydeligere under-

streges som et vigtigt element i den dansk-norske magtstat. Christian IV's Sundtold var dumdristig og kom til at koste dyrt for ham selv og riget, mens hans personlige optræden i flere situationer var konsekvent og forståelig, således som det er godtgjort blandt andet af Knud Fabricius om kongens optræden overfor det nederlandske gesandtskab i 1639. Det anførte rocker på ingen måde ved det faktum, at Mikael Venge har givet en overbevisende fremstilling af et centralt tema i dansk historie. Værket udgør et godt supplement til Danmarkshistoriske fremstillinger.

Til sidst en opfordring: Toldhistorisk Selskab bør i kommende bind af toldhistorien ikke spare på pladsen, når det gælder udarbejdelsen af registre. Det foreliggende register er ikke ganske fyldestgørende og medtager for eksempel ikke oplagsret, sølv told og flere sted- og personnavne, blandt andet Christoffer af Bayern, som nævnes flere gange i bogen og i henseende til Øresundstolden spillede en ikke helt ubetydelig rolle.

Kilder

Mikael Venge: Fra åretold til toldetat. Middelalderen indtil 1660. Dansk Toldhistorie bind 1 (Toldhistorisk Selskab 1987). 313 sider, kr. 285,-.

Toldhistorisk Selskabs publikationer 1978 – 1987

Zise - Toldhistorisk Tidsskrift

Udkommer med 3 numre årligt. 1978 - .

Redaktør 1977-1982: Arkivar, mag.art. Jan Kanstrup

Redaktør 1982-1984: Dr.phil. Mikael Venge

Redaktør 1984- Museumskonsulent, dr.phil. Anders Monrad Møller.

Den gamle grænse - set på postkort af Jens Bruhn

Forord af E. Haunstrup Clemmensen. 1978. 71 s.

Lay-out: Kirsten Weilby

Oplag 2.000. Medlemspris 23 kr.

Toldboder - set på grafiske blade af Jens Bruhn
under medvirken af Gunnar Jakobsen. 1979. 56 s.
Lay-out: Kirsten Weilby
Oplag 1.500. Medlemspris 29,50 kr (39,50 kr).

Kongeåen eller Den gamle grænse af P. Eliassen
Indledning om lokalhistorikeren P. Eliassen ved H.K. Kristensen. Reprotryk 1980
(1925-1926) i samarbejde med Historisk Samfund for Ribe Amt. 367 s. ill.
Omslag: Kirsten Weilby
Oplag: 1.000. Udsolgt.

Det danske Gendarmerikorps - grænsens gendarmere og smuglere af Jens Jensen med en
efterskrift af Lars Bjørneboe. Ny udgave 1981 (1938). 213 s. ill.
Billedredaktion: Jens Bruhn, Aage E. Hansen og Gunnar Jakobsen.
Lay-out: Kirsten Weilby
Oplag: 1.000. Medlemspris 98 kr.

Krydstoldvæsenet - Det sejlene toldvæsen 1824-1904 af Robert Svalgaard og udgivet ved
Holger Munchaus Petersen.
Udgivet i samarbejde med Fiskeri- og Søfartsmuseet. 1983. 120 s. ill.
Billedredaktion: Holger Munchaus Petersen
Lay-out: Horst Meesenburg
Oplag: 800. Medlemspris 111 kr.

Fra åretold til toldetat. Middelalderen indtil 1660. Dansk Toldhistorie I af Mikael Venge.
Forord af C.A. Nielsen. 1987. 313 s. ill.
Register ved Gunnar Jakobsen.
Billedredaktion: Anders Monrad Møller
Lay-out: Jens Lorentzen
Oplag: 1.650. Medlemspris 250 kr (285 kr). Sælges kun i subscriptions.

Fra importregulering til moms 1945-1986. Dansk Toldhistorie V af Paul Gersmann,
P.O. Tobiesen Meyer og Alf Therkildsen. 1987. 506 s. ill.
Billedredaktion: Anders Monrad Møller
Lay-out: Jens Lorentzen
Oplag: 1.650. Medlemspris 250 kr (285 kr). Sælges kun i subscriptions.

Endvidere foreligger:

Dansk Toldhistorisk Bibliografi - 1982. Udarbejdet af Tove Wihlborg Andersen og Gunnar Jakobsen.
Udgivet af Direktoratet for Toldvæsenet 1981. 160 s.
Oplag 500. Medlemspris: 51 kr (87 kr).

Inde i bladet

Toldhistorisk Selskab i det første tiår	43
V.E. Parving: Om Københavns Toldbod	48
Arne Irmer: Guidekorpset og guidekasernen - kort fortalt	52
E. V. Petersen: Grøn bag ørene - og dog på en udpost	56
Holger Munchaus Petersen: Kongeligt Toldtegn	73
Mikael Venge: Svensk toldhistorie - og dansk	88
Jens E. Olesen: Told og toldhistorie	92
Toldhistoriske noter	98

Den tegnede kommentar til stiftelsen af Toldhistorisk Selskab, som den kunne ses i oktobernummeret af Toldbladet, Medlemsblad for Dansk Toldtjenestemands Forbund, 1977.